

TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

2016 | 3

MAN EN
MISSIE

HANDELINGEN

Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap

- *Hét landelijke vaktijdschrift voor praktische theologie en praktische religiewetenschap; verschijnt vier keer per jaar*
- *U blijft op de hoogte van lopend onderwijs en onderzoek op terreinen van geloof, spiritualiteit, zingeving, levensoriëntatie en gemeenschapsvorming*
- *Handelingen analyseert relevante thema's, vragen en problemen in werkvelden van kerk, zorg, onderwijs, justitie en bestuur*
- *Op handelingen.com vindt u beeldmeditatie, achtergrondartikelen en literatuurberichten*

Word **NU** abonnee en profiteer van een aantrekkelijke korting:

- Een jaarabonnement (4 nummers) kost € 47,50. Wordt u NU lid, dan ontvangt u het eerste nummer **GRATIS**
- Voor een proefabonnement (2 nummers) betaalt u slechts € 18,00
- Een studentenabonnement kost € 26,00
- U kunt ook een proefabonnement **CADEAU** geven
- Mail naar abonnementen@kok.nl

Genoemde prijzen en aanbiedingen geldig in Nederland t/m 31 december 2016

kok.nl

uitgeverij
K O K

handelingen.com

3 Redactioneel

20 Gastcolumn

35 Was getekend

36 Column

48 Beeldmeditatie

50 Met andere ogen

51 Impressies

56 Kunst & cultuur

- *Film*

- *Boeken*

- *TR-tips*

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 ONDERZOEK | Iris Busschers
Missionaire mannelijkheid
Hervormde zendelingen tussen 1900-1949

VADERS BUITEN BEELD 9
Filippijnse vaders op zee (9) – Altijd op reis (29) – Turkse vaders en de kerk (41) – Pater familias in Marokko (47)

10 DEBAT | Miranda Klaver
Helden voor God
Mannenbeweging ‘De 4e Muskietier’

DEBAT | Foka van de Beek 16
‘Geraakt in je man-zijn’
Een Belgische Muskietier reageert

21 ANTITHESE | Aart Mak
‘Twee keer zo goed zijn om half zo ver te komen’
Interview met Margrietha Reinders

PORTRET | Wilma Wolswinkel 25
‘Mannen kunnen en moeten veranderen!’
Een analyse van het werk van Ezra Chitando

30 ANTITHESE | Mariecke van den Berg
Gender, missie en het jeugdboek
De moeizame mannelijkheid bij Piet Prins

INTERVIEW | Piet Both 37
Papa is ‘een beetje een Papoea’
Elco en Wijnanda van den Burg van Stichting Lentera

42 PERSPECTIEF | Peter-Ben Smit
Mannelijkheid en exegese
Het voorbeeld van Markus 10:2-9

TussenRuimte
missionair · intercultureel · verbindend

jaargang 9 | nummer 2 | september 2016
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2016 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*

Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagillustratie:

'Man and mission', © ARAN Arts, mei 2016

'Vervaardigd met acrylverf op gebutst karton. Dit verwijst naar het vallen én opstaan gedurende je wandel met God, missie of bediening. De Heilige Geest is hierbij aanwezig als Leidsman (witte verf). Geïnspireerd tijdens gebed gedurende een mentorrit: je bent altijd onderweg. Dit slaat op zowel je persoonlijke wandel met God als je mondiale wandel met betrekking tot Jezus' opdracht uit Marcus 16:15 en Matteüs 28:19.'

Redactieraad

Namens de NZR: Foka van de Beek, Arjan Hilbers, Gerrit Noort, Hans de Wit

Namens MissieNederland: Loeki van der Laan, Evert van de Poll, Bernhard Reitsma

Namens Prisma: Aldwin Geluk, Henk Jochemsen

Redactie

Foka van de Beek (hoofdredacteur), Piet Both, Laura Dijkhuizen, Aart Mak, Arjan Schoemaker, Peter-Ben Smit, Karsten van Staveren, Joshi van Veen, Chris Vonck, Wilma Wolswinkel

Eindredactie

Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres

TussenRuimte

Nederlandse Zendingsraad

Hoofdstraat 51

3971 KB Driebergen

T (0343) 745 245

E tussenruimte@zendingsraad.nl

W zendingsraad.nl/tussenruimte

Illustraties

ARAN Arts (omslag), Mark Wallinger (3), Collectie Tropenmuseum (6-7), De 4e Muskietier (11, 13, 19), Patrick van der Bijl (29), Collectie Rijksmuseum (44), David Robinson (50), Kors Peilman (62-63), GZB (64)

Basis-layout

Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie

VBK | media, abonnementen

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

T 088 - 700 2780 (09.00-12.00)

E abonnementen@kok.nl

Abonnement

Een jaarabonnement in Nederland kost € 43,50;

in België € 49,00; elders in Europa € 51,00.

Een studentenabonnement kost € 28,50.

Losse nummers kosten € 11,25 (exclusief porto).

Een proefabonnement van twee nummers kost € 16,00.

Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december.

Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode

schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken

voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Man en mens

'Ecce Homo', Mark Wallinger, juli 1999, het eerste tijdelijke standbeeld op de lege vierde sokkel op Trafalgar Square in Londen: 'Ik wilde hem laten zien als een gewoon menselijk wezen ...'

'Zie, de man!', zegt Pilatus in Johannes 19:5. De man in kwestie is Jezus en ook als man is Jezus een voorbeeld. Natuurlijk staat er in het Grieks *ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος*, maar er is een sterke vertaaltraditie om 'man' en niet 'mens' te vertalen. Dit is met name het geval in veel Engelse vertalingen en in de traditie van de Vulgaat ('*ecce homo*'). Wie Jezus navolgt en aan hem gelijkvormig wil worden, oriënteert zich dus op een man.

Tegelijkertijd – en dat laat dit kleine exegetische voorbeeld ook goed zien – staat de man vaak model voor de mens überhaupt. Dat geeft stof tot nadenken, zeker in missiologische context: welk beeld van Jezus als mens en man geven kerken en hun zendingen (onbewust) door, hoe zien ze de verhouding tussen man-zijn en mens-zijn? Is Jezus trouwens wel het voorbeeld voor man- en mens-zijn of baseert men zich liever op andere personen of

idealen? Dit zijn belangrijke vragen en er wordt ook steeds meer over nagedacht. Zoals vrijwel iedere vraag geeft het gelegenheid om op een nieuwe manier en – hopelijk – dieper in de Schrift en de geloofstraditie te duiken. Er vallen vragen te stellen over Jezus: wat voor soort man was Hij, welke idealen van mannelijkheid bestonden er in zijn wereld, en wat betekent dat voor de interpretatie van het Nieuwe Testament?

Ook over de rol van mannen en mannelijkheid in de kerk en haar zending kunnen allerlei vragen gesteld worden: welke idealen waren er, wat voor ervaringen met deze idealen en hun belichaming bestaan er? In dit nummer van *Tussen-Ruimte* is er plaats voor zowel een nieuwe benadering van de bronnen van het christendom alsook voor een kritische reflectie op idealen en op het delen van en nadenken over ervaringen. In de hoop dat dit een bijdrage levert aan de inhoud en de vorm van de zending, in het voetspoor van Jezus, de man.

— Peter-Ben Smit, themaredacteur

Missionaire mannelijkheid

Hervormde zendelingen tussen 1900 en 1949

De figuur van zending roept bij mensen allerlei beelden op: van heroïsche en zelfopofferingsgezinde pioniers tot imperialistische onderdrukkers. Ongeacht de verschillen tussen deze associaties hebben ze vrijwel altijd één ding gemeen: het gaat over mannen.

Als ik mensen vertel over mijn promotie-onderzoek naar de vorming en biografische representatie van zendingsidentiteit reageren ze meestal verbaasd als ze horen dat zendelingen vaak een vrouw hadden die meeging naar het zendingsveld. Laat staan dat ze er erg in hebben dat er ook vrouwelijke zendingswerkers waren. Ook mensen die thuis zijn in de geschiedenis van de zending denken in eerste instantie vaak aan mannen, en dan vooral grote namen als Albert Kruyt, Nicolaas Adriani en Hendrik Kraemer. De associatie tussen zendelingen en mannelijkheid is diepgeworteld. Maar wat houdt dat precies in? In dit artikel verken ik de associatie tussen zendelingen en masculiniteit binnen representaties van hervormde zendingswerkers in de eerste helft van de twintigste eeuw.¹

Gender en zending

De associatie van zendingswerkers met mannen is niet zo vreemd: lange tijd waren mannen de enige officiële werkers in dienst van de Nederlandse zending. Daar kwam pas in 1904 verandering in met de aanstelling van Anna Pijsel, de eerste vrouwelijke zendingsarts. Hierna steeg het aantal vrouwelijke medische zendingswerkers gestaag. De eerste vrou-

welijke zending volgde in 1935: Christine Slotemaker de Bruïne. Internationaal gezien was de Nederlands-hervormde zending niet zo vlot met het aanstellen van vrouwelijke medewerkers. Toen het idee van zendingswerk ‘voor vrouwen, door vrouwen’ doordrong binnen de Nederlandse zending (voorzichtig rond 1900, prominenter in de jaren twintig), was het aantal vrouwelijke werkers in bijvoorbeeld de Engelse en Amerikaanse zending al heel groot. Zo groot zelfs dat hedendaagse historici spreken van een vrouwelijk overwicht binnen deze zendingsorganisaties vanaf het einde van de negentiende eeuw. Toch bleef ook in deze landen de mannelijke zending dominant figureren, al is dit gedeeltelijk gecorrigeerd door een breed gedragen initiatief in de historiografie van de afgelopen decennia waarin vrouwelijke zendingswerkers en genderperspectieven veel aandacht krijgen.² De aandacht voor gender binnen de internationale zendingshistoriografie betekende in eerste instantie vooral een focus op de rol van vrouwen binnen de zending. De afgelopen tien jaar heeft die onderzoeksinteresse zich echter verbreed. Dit vertaalt zich onder andere in aandacht voor de rol van manne-

lijkheid of masculiniteit. Niet langer wordt de rol van mannen en masculiniteit binnen de zending als vanzelfsprekend, neutraal of constant gezien, maar geanalyseerd wordt hoe mannelijkheid werd ingezet en geïntegreerd in identiteitsvormingsprocessen van individuele zendelingen en de zendingsorganisaties als collectief. Daarin speelde niet alleen de zelfdefiniëring van zendelingen (als evangelieverkondigers) en zending een rol, maar ook de wisselwerking tussen andere zendingswerkers en sociale groepen in de samenleving.³ Dit artikel is vanuit deze invalshoek geschreven.

Publieke representaties

Zendingstijdschriften speelden een belangrijke rol in de ideeënvorming over zending en zendelingen bij het Nederlandse publiek. Deze tijdschriften werden geredigeerd door de zendingsorganisaties en bevatten stukken van de hand van zendingswerkers en het zendingsbestuur. De tijdschriften legden onder andere belangrijke momenten uit het leven van individuele zendingswerkers vast, zoals benoeming, werkzaamheden, jubilea en overlijden. Uit deze biografische teksten zijn bij uitstek ideeën over zendingidentiteit en de rol van mannelijkheid op te maken. Vooral de necrologieën, waarin een mate van waardering voor de persoon in kwestie wordt beschreven, leveren een belangrijke ingang voor het achterhalen van de karaktereigenschappen die door de zendingsorganisaties als kern van zendingidentiteit werden gezien.

Naast het memoreren van de persoon in kwestie werd vaak een patroon gevolgd, waarin bepaalde zinsneden en navolgenswaardige karaktereigenschappen terugkeerden. Met name waarden zoals ijver, toewijding, door-

zettingsvermogen en sociale vaardigheid in de vorm van hartelijkheid en opgewektheid, die geassocieerd worden met de middenklasse. In de necrologieën komen ook de indertijd heersende ideeën in de koloniale samenleving naar voren over de mogelijkheid je op te werken, over discipline en daadkrachtig optreden in vreemde omstandigheden, en gehoorzaamheid aan het gezag. Deze ideeën rondom de *selfmade man* – zoals Kristin Fjelde Tjelle ze benoemt voor Noorse zendelingen in Zuid-oost-Afrika – gingen gepaard met expliciet christelijke waarden als zelfopoffering, bescheidenheid en de opvatting dat de zending slechts een werktuig in Gods hand was.⁴

Deze wisselwerking tussen middenklasse en koloniale masculiniteit met christelijke (en vaker als vrouwelijk getypeerde) zelfverloochening van Nederlandse zendingswerkers, bevestigt het beeld dat ook in studies over missionaire mannelijkheid binnen zendingsorganisaties uit andere landen naar voren komt.⁵

Overigens zijn niet alle componenten van missionaire mannelijkheid eenduidig onder te brengen bij een van deze drie eigenschappen, omdat ze elkaar ook overlappen. Zo droeg discipline bijvoorbeeld een element van de Nederlands-koloniale klassensamenleving in zich, maar ook het deelnemen aan een steeds verder geprofessionaliseerde moderne organisatie en het idee van het volgen van Gods roeping en je overgeven aan zijn wil.⁶

Speelruimte

De frequentie waarmee bovenstaande eigenschappen werden genoemd in necrologieën, betekende niet dat iedere zending er zonder meer mee werd gememoreerd. Als men vond

dat een medewerker een bepaalde eigenschap niet bezat, dan kon dat worden benoemd. Vaak werd er dan vermeld dat de zending wellicht niet zo open of pragmatisch was, maar dat hij toch belangrijk werk deed en een gewaardeerde collega was. Door te vermelden waarin de werker tekortschoot werd echter tegelijkertijd de norm benadrukt. Hoewel de beeldvorming rondom zendingen dus als rigide kan worden betiteld, was er wel degelijk aandacht voor de individuen achter de als ideaal beschouwde zendingidentiteit.

Deze speelruimte komt eveneens tot uiting in de veranderingen van het beeld van de zending door de jaren heen. Te midden van de stroom aan veranderingen in de koloniale samenleving, waar de zending in de jaren dertig en veertig vooral mee te maken had, werden ook de meningen over de centrale eigenschappen van zendingswerkers enigszins aangepast.

Zo kon zending Barend Schuurman van Oost-Java, die overleed tijdens de Tweede Wereldoorlog, gememoreerd worden als iemand die niet per se voldeed aan het beeld van een pragmatisch en praktisch werker. Hoewel ook hier dus het ideaal werd aangehaald, was er in Schuurmans necrologie tevens ruimte voor bevraging van dit ideaal en de impliciete connecties met koloniale identiteitsnarratieven. Want juist Schuurman werd genoemd als iemand die de toekomstige veranderingen binnen het dekolonisatieproces zou kunnen opvangen, omdat zijn reflectieve aard zou passen bij die van 'de Javaan'.

In dezelfde periode kwam ook het beeld van zendingen als werkers met een uitermate grote kennis van de bevolking, die niet alleen tussën, maar mét hen leefden, steeds explicie-

ter naar voren. Eén van de gevolgen van deze tendens (hoewel er ook andere oorzaken aan te wijzen zijn) was de grotere waardering voor het vergaren van kennis op zich en niet alleen ten dienste van het zendelingschap.

Sociale status

De representatie van missionaire mannelijkheid functioneerde eveneens als markering van status tussen verschillende zendingswerkers. Hoewel iedere zending in theorie geacht werd de combinatie van de hierboven genoemde eigenschappen te bezitten, werd dit voor andere groepen zendingswerkers slechts ten dele mogelijk en nastevenswaardig gevonden.

Vrouwelijke zendingswerkers werden bijvoorbeeld niet gememoreerd om hun directe toewijding aan de zending, maar om de toewijding aan hun man of aan de lokale bevolking. In plaats van ijver en doorzettingsvermogen stonden zorgzaamheid, begrip, barmhartigheid en opoffering van gezondheid en gezin centraal.⁷ Lokale zendingswerkers in het latere Indonesië werden wel geprezen om hun ijver en doorzettingsvermogen. Tegelijkertijd werd de beschrijving van hun zelfstandig handelen ingeperkt door narratieven over gehoorzaamheid aan de Nederlandse zending (en niet direct aan de zendingorganisatie of God) en de noodzaak van begeleiding op het religieuze vlak. Ook voor mannelijke medische zendingswerkers was missionaire mannelijkheid niet volledig haalbaar, vooral omdat voor hen het narratief van barmhartigheid en toewijding aan de bevolking centraal stond, en niet de notie van het werktuig in Gods hand te zijn. Bekijken we de necrologieën van meer bekende zendingen, zoals de Van Hasselts en

Kamma van Papoea en de Kruyts en Schuurman van Oost-Java, dan zijn er twee manieren aan te wijzen waarop zendelingschap heroïsch werd:

1. eenzaam en heldhaftig pionierschap (vooral in de buitengewesten);
2. kennis van de bevolking (niet door een ‘van nature’ aanwezige aanleg, maar door actieve studie in de omstandigheden van de zendingspraktijk).

Deze narratieven werden alleen toegedicht aan zendelingen die primair als evangelieverkondigers kwamen en niet aan andere zendingswerkers. Tegelijkertijd waren het deze twee aspecten die ook in de bredere Nederlands-koloniale samenleving (en later in het collectieve geheugen) status gaven.⁸ Hier zien we het belang van een aanwezige wisselwerking tussen (Nederlands-)koloniale, middenklasse en christelijke mannelijkheid. Zendelingen konden zich méér dan andere werkers onderscheiden op het vlak van mannelijkheid dat door de Nederlandse samenleving als nastrevenswaardig werden beschouwd. Tegelijkertijd werd dit ingezet ten dienste van christelijke waarden, die van groot belang waren in de zendingsgemeenschap. Ging het over succesvolle zendelingen, dan werden de narratieven vaak volledig geïntegreerd. In teksten over andere zendingswerkers of niet succesvolle zendelingen, werd er vaak één narratief benadrukt en werden de sociaal breder gedragen mannelijkheidsnarratieven niet toepasseljk geacht.

Conclusie

In dit artikel heb ik kort weergegeven hoe zendelingen met mannelijkheid geassocieerd

werden en worden. Deze associatie is deels een gevolg van aantallen: historisch gezien waren er meer (en lange tijd alleen maar) mannelijke zendelingen, die ook vaker gerepresenteerd werden in zendingsmedia. Maar er is meer aan de hand.

Goed zendelingschap hing vaak samen met de navigatie van wat ik in dit artikel ‘missionaire mannelijkheid’ noem. Dit was een configuratie van eigenschappen die samen de kern vormden van een abstract ideaalbeeld van een zending. Het bestond uit elementen die gerelateerd kunnen worden aan enerzijds koloniale en middenklasse masculiniteit en anderzijds aan christelijke narratieven. Deze configuratie was niet constant of eenduidig, ze kon veranderen naar gelang de historische omstandigheden en individuele medewerkers konden zich dit op verschillende wijzen toe-eigenen.

Dat zien we terug in de biografische teksten waarin Nederlandse zendingshelden gememoreerd worden: zij voldeden overwegend aan het bestaande plaatje en verkregen status doordat hun individuele toe-eigening van karakteristieken paste binnen de specifieke situatie van hun plaats en hun tijd. Bovendien onderscheidden zij zich, volgens de aan hen gewijde teksten, op die aspecten van masculiniteit, die ook binnen de bredere Nederlands-koloniale samenleving status verschaften. Kortom: de maatstaven waarmee goed of uitmuntend zendelingschap gemeten werd en vervolgens aan het zendingspubliek werd doorgegeven, waren ingekaderd door specifiek missionaire en sociaal breder gedragen ideeën over mannelijkheid.

In mijn promotieonderzoek analyseer ik de rol van ideeën over mannelijkheid wat

betreft de biografische representatie van zendingsidentiteiten, tevens op de niveaus van socialisering en individuele identiteitsvorming. In hoeverre speelde het navigeren van narratieven rondom missionaire mannelijkheid en gender een rol bij het verkrijgen van vertrouwen van de directe collega's en het zendingsbestuur? Hoe beïnvloedde dat de representatie in Nederlandse media? En welke andere factoren en identiteitsnarratieven zijn van belang in de beeld- en identiteitsvorming van en over zendingsmedewerkers?

Noten

- ¹ Nauwkeuriger benoemd gaat het hier over de Samenwerkende Zendingcorporaties, en specifiek over het Nederlandsch Zendinggenootschap op Oost-Java en de Utrechtsche Zendingsvereniging op Papoea tussen circa 1900 en 1949.
- ² Voor een overzicht van deze ontwikkeling: Patricia Grimshaw and Peter Sherlock, 'Women and Cultural Exchanges', in: Norman Etherington (red.), *Missions and Empire*, Oxford: Oxford University Press, 2005, 173-193.
- ³ O.a. Kristin Fjelde Tjelle, *Missionary Masculinity, 1870-1930: The Norwegian Missionaries in South-East Africa*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014; Erik Sidenvall, *The making of manhood among Swedish missionaries in China and Mongolia, c.1890-c.1914*, Leiden/ Boston: Brill, 2009; Esme Cleall, 'Missionaries, Masculinities and War: The London Missionary Society in Southern Africa, c.1860-1899', *South African Historical Journal* 61.2 (2009), 232-253.
- ⁴ Zie noot 2 en Iris Busschers, *Missionary Commemoration in a Colonial World: Collective*

Memory and Dutch colonial discourse on the Indonesian archipelago in obituaries of Calvinist missionary workers published between 1930 and 1951 (niet-gepubliceerde masterthesis: Rijksuniversiteit Groningen, 2011) voor een vergelijking tussen necrologieën van zendingsmedewerkers en koloniale bestuursambtenaren.

- ⁵ Met name Tjelle en Cleall (zie noot 2).
- ⁶ Voor de professionalisering van het NZG en de relatie met mannelijkheid: Rita Smith Kipp, 'Why Can't a Woman Be More Like a Man? Bureaucratic Contradictions in the Dutch Missionary Society', in: Mary Taylor Huber and Nancy C. Lutkehaus (red.), *Gendered Missions: Women and Men in Missionary Discourse and Practice*, Ann Arbor, 1999, 145-177.
- ⁷ Voor een uitgebreidere analyse van de positie van zendingsvrouwen, zie: Iris Busschers, 'Gendered Remembrance: Women in the Dutch Calvinist Mission and its Historiography, c.1900-1949', *Trajecta* 24.2 (2015), 285-308.
- ⁸ Voor de relatie tussen mannelijkheid, culturele kennis en de Nederlandse koloniale samenleving, zie: Frances Gouda, 'From emasculated subjects to virile citizens: nationalism and modern dress in Indonesian nationalism, 1900-1949', in: Stefan Dudink e.a. (red.), *Representing masculinity: male citizenship in modern Western culture*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, 235-257.

— Iris Busschers is promovenda aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen.

Foto pagina 6-7: Zending Schuurman op reis in een vlerkprauw door Oost-Java, Tambakredjo

Filippijnse vaders op zee

Van augustus 2010 tot juni 2016 heb ik gewerkt als havenpastor van Vlissingen. Daar kwam ik in contact met Filippijnse zeevarenden. Mannelijke Filippijnse zeevarenden van boven de dertig zijn meestal te typeren als 'afwezige vaders'. Ze hebben contracten van negen maanden of langer.

In het verleden communiceerden zeevarenden vooral door brieven te schrijven. De laatste decennia heeft de mobiele telefoon een belangrijkere positie ingenomen. Vooral het sms'en, (en als er wifi is: whatsappen) is de belangrijkste vorm van contact geworden. Sinds enkele jaren is in de zeemanshuizen skype het beste communicatiemiddel. Urenlang kunnen ze op die manier met hun vrouw en kinderen in contact komen. Door de toename aan communicatiemogelijkheden is de betrokkenheid van zeevarenden bij hun gezinnen sterk gegroeid. Ziekten en geldproblemen zijn de grootste zorgen. Hoewel een zeevarende relatief veel verdient, komt het (contant uitbetaalde) geld vaak niet op tijd bij het gezin aan en is de vrouw afhankelijk van de zorg van haar of van zijn ouders. Regelmatig krijgen vrijwilligers van het Zeemanshuis in Vlissingen de vraag of zij geld via de Western Union Bank voor Zeevarenden naar de Filippijnen willen sturen. Die betrokkenheid bij het gezin heeft ook een keerzijde. Het stressniveau van zeevarenden is de laatste decennia enorm toegenomen. Werden zij in het verleden alleen via maandelijks brieven met problemen van het thuisfront geconfronteerd, tegenwoordig leven ze per dag mee. Helaas kunnen zij niet aanwezig zijn om fysiek troost te bieden of hun loon direct ter beschikking te stellen.

Toch dienen we de afwezigheid van de Filippijnse zeevarende vaders te nuanceren, enerzijds omdat vijftig jaar geleden alle zeevarenden een dergelijk leven hadden, anderzijds omdat veel meer gezinnen in de Filippijnen een vader moeten missen. Vanwege de hoge bevolkingsdichtheid en het gebrek aan een eigen vitale industrie (de meeste industrie is in buitenlandse handen) is het moeilijk om werk te vinden. Veel mannen moeten hun woonplaats verlaten om

Opgroeien zonder je vader is vrij gewoon in de Filippijnen

betaald werk te vinden. Vrouw en kinderen blijven meestal liever bij de grootouders dan zonder netwerk in een andere stad te moeten wonen. Opgroeien zonder je vader is dus vrij gewoon in de Filippijnen. De afwezigheid van een vaderfiguur wordt door lokale pastores vaak verbonden met de hoge criminaliteit en het toenemende aantal echtscheidingen. Ook volgen veel kinderen hun vaders na als ze eenmaal volwassen zijn en kiezen voor een baan in het buitenland met een hoog salaris. De oude familiestructuren staan daarmee sterk onder (economische) druk. — *Remco Robinson*

Helden voor God

Mannenbeweging 'De 4e Muskietier'

De evangelische beweging 'De 4e Muskietier' (4M) is in de afgelopen jaren uitgegroeid tot een invloedrijke mannenbeweging in christelijk Nederland. 4M is bekend geworden door het organiseren van 'karakterweekenden': survivaltochten in bijvoorbeeld de Belgische Ardennen en de Schotse Hooglanden. Drie dagen lang trekken een paar honderd mannen gewapend met een rugzak, tent en slaapzak de natuur in voor een tocht waar fysieke uitdaging en spirituele lessen samengaan.

Het succes van 'De 4e Muskietier' (4M) is indrukwekkend. De organisatie, opgericht in 2008, is uitgegroeid tot een internationale beweging die momenteel actief is in twaalf landen. Naast de karakterweekenden organiseert 4M nu ook 'vader en zoon'- en 'vader en dochter'-weekenden. Verder zijn er landelijke mannenevents en kleinschalige kampvuuravonden in de regio. De stichting publiceert ook twee keer per jaar het tijdschrift *MUSK4 Magazine voor Muskietiers* en er kwamen al verschillende boeken uit van Henk Stoorvogel en Theo van den Heuvel, de oprichters van 4M.

4M richt zich op 'een geestelijke opwekking onder mannen in Nederland en in de westerse wereld'¹ en heeft als missie 'inspiratie voor ieder mannenhart en golven van gerechtigheid wereldwijd'.² De organisatie weet een grote groep overwegend blanke mannen aan te spreken van verschillende leeftijden, met zowel sociaalmaatschappelijke als ker-

kelijke achtergronden. Bij de deelnemers is het brede spectrum van de protestantse orthodoxie vertegenwoordigd: evangelische en pinksterkerken, de protestantse kerk (PKN) en de kleine gereformeerde kerken.

Heroïsch manbeeld

De verbeelding van mannelijkheid door 4M wordt ingekleurd door een heroïsch manbeeld.³ De naam van de beweging verwijst naar het verhaal over de vierde muskietier D'Artagnan uit de roman *De drie muskietiers* van Alexandre Dumas (1844). D'Artagnan, wiens vader sneuvelde toen hij de koning probeerde te redden, heeft als missie om de droom van zijn vader te verwezenlijken. Deze vader-zoonrelatie fungeert als leidmotief in de 4M-beweging. Unieke problemen van mannen worden herleid tot de relaties tussen vaders en zonen en de onzekerheid over de identiteit van de man. De oorzaken van 'mannenproblemen' wor-

den primair gezocht in een niet voltooid ontwikkelingsproces van jongen naar man. Geïnspireerd door evangelicale mannenlectuur uit de Verenigde Staten, in het bijzonder door het boek *Wild at Heart* van John Eldredge,⁴ wordt gesproken over de getraumatiseerde man met een vaderwond die afhankelijk is van goedkeuring en bevestiging van zijn omgeving. Door overgave aan God kan de gewonde man genezing ontvangen en is herstel van het 'man-zijn' mogelijk.⁵ Het 4M-karakterweekend biedt een krachtig ritueel format, waarin persoonlijke ontwikkeling en verandering centraal staan.

Initiatieritueel

Deze therapeutische benadering van de man staat niet op zichzelf, maar weerspiegelt de enorme groei van de zelfhulpliteratuur (met name afkomstig uit de Verenigde Staten) sinds de jaren negentig, die *gender issues* populariseert en mannen aanmoedigt om aan hun mannelijkheid te werken.⁶ Als in de jaren negentig de Amerikaanse evangelicale mannenbeweging 'Promise Keepers' uitgroeit tot een succesvolle beweging, krijgt dit in Nederland navolging in de vorm van landelijke mannendagen, georganiseerd door een platform van evangelicale leiders. Hier werd, naar Amerikaans voorbeeld en met een beroep op de Bijbel, een terugkeer naar traditionele beelden van mannelijkheid bepleit. Binnen de evangelicale mannenbeweging is het (niet-christelijke) boek *Iron John* van Robert Bly⁷ van grote invloed. Zijn mythopoëtische voorstellingen van masculiniteit zijn in veel evangelicale zelfhulpboeken voor mannen terug te vinden. Bly bena-

drukt het belang van kameraadschap en de betekenis van inwijdingsrituelen voor jonge mannen om volwassen te worden. Verder verbindt Bly masculiniteit met de natuur, waarbij hij gebruikmaakt van archetypen zoals de man als strijder en de man als held.

Anders dan het organiseren van mannendagen met toespraken en bijbelstudies, weet 4M haar bijbelse visie op mannelijkheid concreet te maken door het organiseren van evenementen, waar actieve deelname en ervaring centraal staan.

Het karakterweekend functioneert dan ook als een initiatieritueel voor christenmannen. De rode T-shirts met het logo 4M die deelnemers na afloop ontvangen, symboliseren hun nieuwe identiteit als lid van de 4M-broederschap. Met dit unieke format sluit 4M niet alleen aan bij de huidige belevingscultuur, maar biedt ook een alternatief voor het cerebrale en cognitieve klimaat in veel protestantse kerken.

Vanuit een historisch perspectief staat 4M in een lange traditie van de Amerikaanse 'Muscular Christianity Movement', afkomstig uit de negentiende eeuw. Deze evangelicale revitalisatiebeweging ontstond als reactie op de veronderstelde feminisering van de kerk. Christelijke mannelijkheid werd gearticuleerd in een verbinding tussen spiritualiteit, zelfcontrole en een sterk en getraind lichaam.⁸

De vier G's

De organisatie 4M kent geen expliciete geloofsbelijdenis, maar de basis van het christelijke geloof wordt geformuleerd in de vier gebieden waarin mannen dienstbaar moeten zijn. Deze zijn geformuleerd aan de hand van de vier G's: God, Gezin, Gemeente en Gerechtigheid.

De relatie met God

De volgorde van de vier G's onderstreept dat de relatie met God centraal staat. Vergelijkbaar met de oproep tot bekering in evangelicale opwekkingsbijeenkomsten door middel van een 'altar call', culmineert het karakterweekend in een moment van persoonlijke overgave. Tijdens de tocht krijgen de mannen verschillende opdrachten met verwijzing naar bijbelse figuren. Zo kan het oversteken van een snelstromende rivier veranderen in de Jabboksworsteling van Jakob. De combinatie van spel, verbeelding, fysieke inspanning en bijbelse narratieven genereert grenservaringen waarbij persoonlijke reflectie aangemoedigd wordt.

Bijbelse figuren als Jakob, Mozes, Jozua en David fungeren als inspirerende leiders en helden die – ondanks hun fouten en falen – door God geliefd, gezien en gebruikt werden. De verbinding tussen fysieke inspanning, bijbelse identificatiefiguren en de alledaagse leefwereld van mannen blijkt een aansprekend concept.

In de context van de ruige (!) natuur wordt een beroep gedaan op uithoudingsvermogen, kameraadschap en onderlinge solidariteit. De uitputtende en avontuurlijke tocht eindigt bij een opgericht kruis op een heuvel. Daar laten mannen symbolisch hun verleden

Deelnemers aan een Muskathlon dit jaar: Amsterdam-Ede-Kabale-Kampala-Kigali

achter zich en maken zij een nieuw begin door zich toe te wijden aan God. In verbondenheid met andere mannen komt de man tot zijn 'oorspronkelijke' bestemming. De nadruk op persoonlijke bekering en toewijding aan God – dankzij de verzoening door de dood en opstanding van Jezus – weerspiegelt het evangelische karakter van de beweging en sluiten aan bij piëtistische en bevindelijke stromingen binnen de protestantse traditie.

Gezin

Met de tweede G van gezin wordt de man in de rol van echtgenoot en vader als verantwoordelijke voor zijn gezin aangesproken. Hoewel de 4M-beweging een variant lijkt te zijn op eerdere evangelicale mannenbewegingen, is het de vraag of zij een terugkeer tot mannelijke superioriteit en traditionele familiewaarden voorstaat. Mannelijkheid wordt eerder verbonden met drie dimensies van man-zijn: verantwoordelijkheid nemen, bescherming bieden en doelgericht zijn.

Hoewel deze drie elementen als natuurlijk en essentieel voor man-zijn naar voren komen in het 4M-discours, ontbreekt een uit-

gewerkte visie op genderrelaties. Deze drie elementen zijn eerder idealen en waarden die richting geven aan het handelen, dan een omvattende ideologie over genderverhoudingen. Door de narratieve inbedding vanuit zowel de populaire cultuur als vanuit het bijbelse discours zijn verschillende constructies van masculiniteit mogelijk en liggen genderrelaties niet vast. In een maatschappelijke context waar traditionele genderverhoudingen onder druk staan, biedt 4M ruimte voor een verschuiving in de richting van meer egalitaire genderrelaties. De nadruk op de rol van de man als vader en echtgenoot weerspiegelt de impliciete heteronormativiteit binnen 4M.⁹

Goede relaties met mannen buiten de kring van het kerngezin worden als integraal onderdeel van de tweede G beschouwd. Vriendschap en kameraadschap met andere mannen is dan ook essentieel: zowel voor het onderhouden van een persoonlijke relatie met God als het vervullen van de verschillende rollen in het dagelijks leven.

Gemeente

De relatie met de kerk, de derde G, is ambivalent en krijgt relatief weinig aandacht. Stoorvogel – zelf medevoorganger van een evangelische gemeente – heeft zich in inter-

views regelmatig kritisch uitgelaten over de kerk. Er is volgens hem weinig te beleven voor mannen in de kerk, het is er saai en weinig inspirerend. De liturgische vormen zijn niet uitnodigend en preken sluiten niet aan bij de alledaagse leefwereld.

4M ziet het als haar taak om mannen aan te moedigen zich actief in te zetten in hun kerkelijke gemeente. Volgens een eigen, niet-representatief onderzoek *10 van 4M* zijn mannen na het karakterweekend meer betrokken bij de kerk en neemt de betekenis van kerkdiensten voor persoonlijke geloofsgroei toe.¹¹ 4M thematiseert dan ook de noodzaak van verbinding tussen geloof en het persoonlijke leven en illustreert de behoefte aan ervaring en uitdaging binnen veel kerken.

Gerechtigheid

De vierde G, ingevuld met het thema gerechtigheid, komt tot uitdrukking in een andere tak van de organisatie, de zogenaamde Muskathlons: georganiseerde sponsorlopen en sponsorfietsritten op locaties in Afrika, het Midden-Oosten en Zuid-Europa. Voor deze Muskathlons wordt samengewerkt met drie christelijke organisaties: Compassion (kindersponsorprogramma), Open Doors (inzet voor vervolgte christenen) en A21 (organisatie tegen mensenhandel).¹²

Deelnemers aan de Muskathlons gaan zowel een fysieke als een financiële uitdaging aan: naast de reiskosten voor deelname moeten deelnemers een streefbedrag van tienduizend euro inzamelen door middel van fondsenwerving, dat gedoneerd wordt aan een van de samenwerkende organisa-

ties. Inzetten voor gerechtigheid wordt daarmee vertaald naar een persoonlijke, sportieve en financiële uitdaging en een concreet doel. Bij de uitvoering van gerechtigheid is de deelnemer niet direct betrokken. Die wordt overgelaten aan professionele organisaties.

De individuele fondsenwerving doet een groot beroep op de creativiteit en het sociale netwerk van de deelnemer. Opvallend is dat de relatie met de kerkelijke gemeente weinig genoemd wordt in *MUSK4*, het 4M-magazine. Naast het feit dat een individuele actie weerslag kan hebben op de kerkelijke inkomsten, ontbreekt een relatie met vormen van gerechtigheid waar de lokale kerk bij betrokken is.

De invulling van de gerechtigheid met de drie grote thema's kinderarmoede, christenvervolging en mensenhandel¹³ neigt tot een stereotypering van sociale verantwoordelijkheid. Het onrecht uit de wereld helpen door een grote individuele inspanning – zowel fysiek als financieel – lijkt vooral bewustwording te genereren en te appelleren aan de morele daadkracht en persoonlijke voldoening van de deelnemer.

De zelfdiscipline en training die voorafgaat aan het trainen voor een marathon bij extreem hoge temperaturen in Afrika, doet denken aan een eigentijdse vorm van ascese zoals die door de eeuwen heen in de christelijke traditie heeft plaatsgevonden. Het is de vraag in hoeverre deze ervaring bijdraagt tot reflectie op achterliggende oorzaken en structuren van onrecht in de wereld. De invulling van gerechtigheid lijkt voorbij te gaan aan fundamentele vragen over gerechtigheid in de eigen sa-

menleving, bijvoorbeeld ten aanzien van consumentisme, duurzaamheid en asielzoekers.

Gekerstende held

De opkomst en groei van 4M is te beschouwen als een reactie op zowel het klimaat in de kerken als op bredere maatschappelijk ontwikkelingen waar identiteiten niet langer gegeven zijn maar geconstrueerd moeten worden. Op pragmatische en speelse wijze biedt 4M duidelijkheid en zekerheid over de identiteit van de 'authentieke' man zoals God die bedoeld heeft. De activiteiten van 4M bieden rituele vormen van intensieve participatie waar het persoonlijke levensverhaal verbonden kan worden met heldenverhalen en bijbelse narratieven.

Aangezien de meeste deelnemers afkomstig zijn uit de breedte van de protestantse kerken, is 4M te karakteriseren als een revitalisatiebeweging, waar mannen vernieuwing en intensivering van hun geloof beleven en waar hun rol als vader, echtgenoot en gelovige bevestigd wordt. De pragmatische en doenergerichte aanpak van 4M voldoet duidelijk aan een behoefte bij een bepaalde groep mannen binnen de protestantse kerken.

Kritische theologische reflectie op het geboden heroïsche manbeeld ontbreekt echter. De eenzijdige invulling van de man als held, die sterk overeenkomt met mannelijke helden in de populaire cultuur, wordt gekerstend door een bijbels geïnspireerde nadruk op dienstbaarheid. Het heldenmotief heeft een krachtige, sterk appellerende functie. De verschillende activiteiten van

4M faciliteren het opgeroepen verlangen aan daadkracht en actie. In het 4M-discours wordt de ideale man geassocieerd met de man die zijn verantwoordelijkheid neemt, bescherming biedt en daadkrachtig is, zowel in zijn gezin als in de kerk.

Anders dan eerdere evangelicale mannenbewegingen die het herstel van traditionele familiewaarden benadrukten, biedt 4M geen uitgewerkte visie op genderverhoudingen. Met de narratieve inbedding van rituele praktijken, gericht op persoonlijke ervaring en transformatie, biedt 4M enige ruimte voor individuele invulling en interpretaties van mannelijkheid in zoverre deze bijbels onderbouwd kunnen worden.

Noten

- ¹ *MUSK4*, 2015, nr. 10, 36.
- ² Idem.
- ³ Zie Miranda Klaver, 'God maakt zwakke mannen sterk: Evangelische mannenbeweging De 4e Muskietier', in: Miranda Klaver en Bert de Leede (red.), *GEESTkracht. Bulletin voor Charismatische Theologie*, themanummer 'Feminisering van de kerk – zin en onzin van een beeld, 2013, 72 (2):34-46.
- ⁴ John Eldredge, *Wild at Heart*, Nashville: Thomas Nelson, 2001. Nederlandse uitgave: John Eldredge, *De ongetemde man*, Hoorbaar: Gideon, 2004.
- ⁵ De relatie tussen de man en zijn moeder wordt niet gethematiseerd.
- ⁶ En vrouwen aan hun 'vrouwelijkheid'.
- ⁷ Robert Bly, *Iron John. A Book about Men*, Boston: Addison-Wesley, 1990.
- ⁸ Zie Klaver, 2013.
- ⁹ Homoseksualiteit wordt in het boek van

Henk Stoorvogel en Theo van den Heuvel, *De vierde muskietier. Leven in dienst van de Koning* (Utrecht: Voorhoeve, 2010), niet genoemd. In de bestudeerde *MUSK4* (nr. 3, 7-10) wordt in een verslag van het karakterweekend het wonder van de man 'die zijn worsteling met homofiele gevoelens bij God heeft gebracht' genoemd (*MUSK4*, nr. 7:51, 2014). Het taalveld duidt op een veelge-maakt onderscheid in orthodoxe christelijke kringen tussen homofilie (niet-praktiserend) en homoseksualiteit (praktiserend).

- ¹⁰ 'Het grote 4M-groeionderzoek', *MUSK4*, nr. 3:76-77, 2013.
- ¹¹ 'Het grote 4M-groeionderzoek', *MUSK4*, nr. 3:76-77, 2013.
- ¹² Hoewel de Muskathlons aanvankelijk alleen voor mannen bedoeld waren, kunnen ook vrouwen zich sinds 2014 voor sommige Muskathlons inschrijven.
- ¹³ Het is opvallend hoeveel (nieuwe) christelijke organisaties zich momenteel richten op het uitbannen van mensenhandel. Meestal domineert een moreel kader dat mannen als daders en vrouwen als slachtoffers bestempeld. A21 (www.a21.org) geeft veel aandacht aan de individuele verhalen van vrouwen die zij weten te 'bevrijden' uit de prostitutie. Structurele omstandigheden die mensenhandel stimuleren zoals migratie, neoliberalisme en politieke conflicten worden niet geadresseerd.

— Miranda Klaver is religieonderzoeker, antropoloog en theoloog. Zij werkt als universitair docent en coördinator van het programma Religie en Media aan de Faculteit der Godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

‘Geraakt in je man-zijn’

Een Belgische Musketier reageert

Christiaan van Dorp is directeur van ‘De 4e Musketier’ in België. In 2014 heeft hij samen met anderen deze organisatie ook daar opgericht. Op dit moment werkt hij een dag per week voor ‘De 4e Musketier’ en is daarnaast godsdienstleraar. Hij en zijn vrouw Joëlle wonen in Mechelen. Al-lebei zijn ze geboren en getogen in België en allebei hebben ze Nederlandse ouders, die jaren geleden als zendelingen naar België zijn verhuisd. In dit interview reageren ze op het Debat-artikel ‘Helden voor God’ van Miranda Klaver.

Je ging in 2013 voor het eerst met een karakterweekend van ‘De 4e Musketier’ (4M) mee.

Dat had gevolgen.

Christiaan: De waarden van ‘De 4e Musketier’ en de principes wat betreft de relatie met je vrouw en kinderen raakten me, ook al kende ik Joëlle toen nog maar net. Wat me verder aansprak waren de broederschap en vooral ook de geestelijke momenten die ik zelf meemaakte. Ik heb Gods nabijheid daar heel bijzonder ervaren.

Al heel lang verlangde ik naar een opwekking in België. Ik was bezig met evangelisatie, maar voelde me gefrustreerd omdat het zo langzaam ging. Toen merkte ik dat God tegen me zei dat de kerk er nog niet klaar voor was, dat er nog te weinig volwassen gelovigen waren om jonge christenen op te voeden.

De eerste uitdaging was dus om zelf als gelovige volwassenen te worden. Het werd me

op mijn hart gedrukt om iets voor mannen in België te doen.

Na een tweede karakterweekend had ik samen met enkele anderen uit België een gesprek met Henk Stoorvogel en daarna hebben we ‘De 4Musketier’ in België opgericht. Dit is natuurlijk niet de enige manier om mannen te bereiken, maar wel één daarvan. Intussen zijn er ongeveer honderd betrokkenen, variërend van mannen die één keer mee geweest zijn met een weekend, tot mannen die in een van de organisatie teams of het bestuur zitten. De meeste komen uit evangelische en pinksterkerken, maar er zijn er ook uit de Verenigde Protestantse Kerk in België (VPKB) en uit de Rooms-Katholieke Kerk. We staan open voor iedereen.

Christiaan betreurt het dat Miranda Klaver haar artikel baseert op een beperkt aantal

bronnen. Daardoor wordt er in haar bijdrage aan verschillende zaken geen recht gedaan. Zo lijkt het alsof ze geen aandacht heeft besteed aan een recenter boek G-kracht (2014), waarin Henk Stoorvogel en Theo van den Heuvel veel meer de (theologische) achtergrond willen weergeven van de vier G's en de beweging.

Christiaan: In tegenstelling tot wat Miranda Klaver in haar artikel beschrijft wordt er juist wel veel aandacht aan de derde G, de gemeente, geschonken. In de karakterweekenden moedigen we de mannen altijd aan om het aan hun voorganger te vertellen als ze geraakt zijn. Of om actief te participeren of verantwoordelijkheid op zich te nemen in hun eigen kerk of gemeente. Om een voorbeeld te noemen: zes mannen die bij het weekend in één team zaten, zitten nu allemaal in het leidersteam van hun gemeente. Ook moedigen we mannen aan om kampvuuravonden te organiseren in hun gemeente. Aan de ene kant is het goed voor henzelf om elkaar te blijven ontmoeten en steunen, aan de andere kant komen er ook andere mannen naartoe om met elkaar te praten en bijbelstudie te doen. 4M wil de gemeenten versterken, maar wil géén aparte gemeenschap worden. Daarom heeft ze ook geen eigen geloofsbelijdenis. We zijn er om de kerk te dienen, of dat nu een gereformeerde gemeente, een evangelische of een rooms-katholieke is. Bij 4M gaat het niet alleen om een 'heroïsch manbeeld', zoals Klaver beweert. 'Helden' spreken mannen natuurlijk wel aan, maar 4M staat niet voor een eenzijdig manbeeld. Leiders binnen 4M leren dat ook niet. We leggen juist ook nadruk op zwakheid,

zoals Paulus schrijft: 'Mijn (= Gods) kracht wordt in zwakheid volbracht.' Het gaat om de relatie tot God, het gezin, de gemeente en om gerechtigheid.

Wat betreft het huwelijk staan we voor het traditionele huwelijk, maar ook homo's zijn welkom. Homo's die mee geweest zijn gaven zelf ook aan dat ze zich op hun gemak voelden.

Het 'herstel van het man-zijn', zoals beschreven in het artikel van Klaver, komt wel aan bod, maar is niet het enige of centrale thema. In België zitten mannen vaak nog erg vast aan hun ouders en ze nemen beslissingen in overleg met hen in plaats van met hun vrouw. Dit is een van de thema's die belangrijk zijn om ter sprake te brengen.

Je bent dit jaar voor het eerst mee geweest met een Muskathlon. Wat zijn je ervaringen?

Christiaan: Ik heb projecten bezocht en ben ook op bezoek geweest bij ons sponsorkind. Ik werd erg geraakt door de armoede en de ongelijkheid in de wereld. Wij gingen erheen om geld en een stukje hoop te brengen, om daar een verschil te maken, maar het heeft juist verschil gemaakt in mijn eigen leven. Het heeft heel veel met mezelf

Christiaan van Dorp: 'We gingen naar Afrika om geld en een stukje hoop te brengen, maar het heeft juist verschil gemaakt in mijn eigen leven.'

gedaan. En deze ervaring neem ik mee in mijn leven hier. Het sponsorgeld had ik heel snel bij elkaar via vrienden en familie. Gemeenten in België zijn vaak niet rijk en we zien liever dat mensen geld geven aan goede doelen die de gemeente zelf uitkiest. Daarom doen we niet gericht een beroep op hen. Mijn gemeente leefde echter wel erg mee, onder andere met gebed, en raakte ook meer betrokken bij de doelen zelf. We raden andere mannen ook altijd aan om hun gemeente er actief bij te betrekken.

Omdat 4M een internationale beweging is, hebben we gekozen voor de internationale organisaties A21, Compassion en Open Doors. Juist als het gaat over onrecht en gerechtigheid willen we sensibiliteit creëren. We mogen niet passief worden, maar we moeten ook op dit terrein gehoor geven aan Gods opdracht.

Miranda Klaver verwijt 4M dat we niet bezig

zijn met thema's als consumentisme en asielzoekers – volgens haar de problemen voor de Nederlandse kerk. Dat verwijt is niet terecht. We houden het alleen kleinschaliger, bijvoorbeeld door steun aan Stichting Gave tijdens karakterweekenden. In haar verwijt lijkt ze echter de grootschalige problematiek van bijvoorbeeld mensenhandel te onderschatten, waartegen een organisatie als A21 strijdt (en wij met hen). Mensenhandel is een industrie, die momenteel meer oplevert dan de wapenindustrie en de drugshandel. Ook in Nederland en België is dit een enorm probleem.

We hopen overigens in 2016 vijf miljoen euro binnen te halen voor deze doelen. Welke kerk haalt dit? 4M staat al een paar jaar in de top-vijf van goede doelen in Nederland!

Wat merk jij, Joëlle, van de invloed van 4M op Christiaan?

Joëlle: In die weekenden groeit de kame-raadschap. Dat is zowel binnen het gezin, binnen de kerk als in relatie tot anderen heel belangrijk. Er zijn maar weinig christenen in België en het is voor hen belangrijk om samen sterk te staan. Als je je als christen alleen voelt staan, heb je anderen om op terug te vallen. Ik merk ook het groeiende verlangen om God te dienen en dat uit te leven in de praktijk. Een voorbeeld: een echtpaar dat we kennen had vaak ruzie. Sinds de man mee geweest is met een karakterweekend, is er iets veranderd. Hij neemt in het gezin meer verantwoordelijkheid op zich, hij bespreekt meer met zijn vrouw.

Christiaan: Tijdens dat weekend zag ik dat ook, hij werd op een gegeven moment echt geraakt.

Joëlle: Zo’n heel weekend gefocust zijn op God en actief bezig zijn is heel zinvol. Mannen worden geraakt in hun man-zijn. Het is iets fundamenteels dat hen helpt om actiever voor God te worden. Ze nemen meer verantwoordelijkheid en dat merk je als vrouw ook.

Christiaan: Dat die lessen voor het huwelijk heel belangrijk zijn heb ik zelf ervaren en ik zie het ook bij de mannen in mijn

familie die mee geweest zijn. Eigenlijk zouden alle mannen al voor ze trouwen een keer mee moeten! Al zijn en blijven natuurlijk ook getrouwde mannen meer dan welkom!

— Foka van de Beek is theoloog en stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad.

Ander perspectief

In het interview met Christiaan van Dorp, directeur van ‘De 4e Muskietier’ België, wordt een binnenperspectief duidelijk. Anders dan een analyse van de verschillende media is het niet aan mij om de vraag naar de intentie en motivatie van de leiders van de beweging te beantwoorden. Als onderzoeker baseer ik mij op de mediapublicaties van de beweging, zowel in boeken en tijdschriften als de zelfpresentatie van 4M op de website.

Nog een ander perspectief – dat we geen van beiden aan de orde stellen – is de vraag naar de receptiekant van 4M: wat doen deelnemers met het aanbod van 4M? Dat vraagt om een ander type onderzoek waarvoor interviews met deelnemers en participerende observatie tijdens verschillende activiteiten van 4M nodig zijn.

Een dergelijk onderzoek zou zowel voor de beweging als voor verder wetenschappelijk onderzoek naar religie en masculiniteit, waardevolle inzichten kunnen opleveren. — *Miranda Klaver*

Muske-Tiener

Het is toch best heel wat, voor mannen.

Geboren uit een moeder, vervolgens een kraamvrouw en ‘consultatievrouwen’, juffen op school en soms zelfs een vrouwelijke baas. Tot overmaat van ramp zijn er in sommige kerken ook vrouwelijke voorgangers. Zoals ik. En hoewel ik mijn mannetje sta, kan ik me best voorstellen dat het af en toe verwarrend is voor de man van deze tijd.

Misschien was dat de aanleiding voor een aantal mannen uit mijn gemeente om mee te gaan met de mannenbeweging ‘De 4e Muskietier’. Een beweging, opgericht door Henk Stoorvogel, die wil dat mannen elkaar ontmoeten in de ultieme mix van fysieke inspanning en geestelijke inhoud. Ze vinden tijdens karakterweekenden en kampvuuravonden zowel hun kwetsbaarheid als hun kracht terug. Dat schijnt beter te gaan zonder vrouwen.

Vanuit deze (oecumenische) bijeenkomsten, pakken de mannen hun eigen (geloofs)leven gesterkt weer op. Ik zie het bij ‘onze’ muskietiers: het doet ze goed, en daarmee de gemeente en wereld ook.

Ik wilde zoiets ook voor jongens van 12 tot 18 jaar aanbieden. Die puisterige koppies die bij catechese en tienerdienst moeten giechelen om dat wat onder vijgenbladeren zit en rood worden bij ‘borsten als druiventrossen’ – en die dat vervolgens op een minachtende blik van de veel ‘volwassener’ dames komt te staan.

Even als jongens onder elkaar zijn, onder leiding van enkele ervaren Muskietiers. Kwetsbaar en stoer tegelijk. En even zonder die meiden en zonder de vrouwelijke voorgangers.

Ze zijn gegaan. Voor de volwassen Muskietiers was dit weekend nog zwaarder dan de karakterweekenden. Voor de Muske-Tiener was het een avontuur. Wat ze ervaren hebben? Dat mogen ze niet delen, en dat doen ze ook niet. Zeker niet met een vrouw.

Ik kan er verder dus niet zoveel over zeggen. Behalve dat ik het idee van ‘Muske-Tiener’ graag met anderen deel. Zoals de vrouw van Henk Stoorvogel dat deed met haar idee voor ‘De 4e Muskietier’ ...

Ik zeg verder niks, en ga mijn nagels maar eens lakken ... roze.

— Marloes Meijer, predikant wijkgemeente De Dorsvloer en pionier bij Zinterest te Spijkenisse. Met dank aan Marcel, Robert en Martin – Muskietiers en gemeenteleden.

‘Twee keer zo goed zijn om half zo ver te komen’

Margrietha Reinders over vrouwen, theologie en gemeentestichting

‘Ik leef in Nederland, ik ben geboren in een veilig land. Wij hebben vrouwenrechten kunnen opbouwen, ook al is dat eigenlijk nog maar sinds twee generaties. In de rest van de wereld worden vrouwen nog zo vaak slecht bejegend. Daar raak ik upset van. Verhalen over groepsverkrachtingen van vrouwen in India, Zuid-Soedan en nu ook in Brazilië. Ik besef heel goed hoe bevoorrecht ik ben.’

Dominante theologen

‘Ik ben in 1979 theologie gaan studeren in Groningen, in de nadagen van de hippietijd. Destijds was theologie een politiek geëngageerde studie. Ik maakte al snel kennis met de derdewereldtheologie en de feministische theologie, waar het ging om theologen die nooit eerder hadden meegedaan in het theologische discours. En het ging om vrouwen!’

Binnen onze kerken, toen de Samen-op-Wegkerken, hadden vrouwen he-le-maal nooit meegedaan.

Sinds 1968 waren er wel vrouwelijke predikanten, maar het was allemaal nog zo nieuw, laat staan dat vrouwen wetenschappelijk aan theologie deden.

Toen ik aan de studie begon was elke docent een man en de theologie werd bepaald door mannen, met een patriarchale manier van kijken en verwoorden. Ook alle dominante theologen die we lazen waren man-

nen. Riet Bons-Storm was de eerste vrouwelijke hoogleraar; ik zie haar nog komen in Groningen.

Welbespraakt en slim

Er was daar een vrouwengroep, zo’n vijf, zes vrouwen die met elkaar over de Schrift wilden praten zonder mannen die in elk gesprek domineerden. Wij lazen teksten van Amerikaanse feministes als Rosemary Radford Ruether en Mary Daly. Ook was er de dichteres Maria de Groot. En Dorothee Sölle natuurlijk.

Zelf was ik bezig met de ervaringskant van de theologie. Ik sprak over de ervaring van het goddelijke en ook over geloof als een proces, in feite het proces van de communicatie tussen God en de mens. Ik ging de Bijbel ook veel meer zien als een resultaat van goddelijke inspiratie en daarbinnen leerde ik God te zien als een scheppende entiteit die zowel man als vrouw kan zijn.

Margrietha Reinders: 'Ik moet nogal eens denken aan de beginnende kerk van twintig eeuwen geleden, met vrouwen als gezaghebbende mensen.'

We hadden in Groningen de leus dat je als vrouw twee keer zo goed moet zijn als een man om half zo ver te komen. Dat was echt zo. Het was voor een vrouw lastig om enig prestige op te bouwen. Je moest behendig, welbespraakt en slim zijn om binnen die kring van mannelijke gezaghebbende theologen een plek te krijgen. Er was erg veel *dedain*, niet bewust, maar wel aanwezig. Riet Bons-Storm leerde ons op onze strepen te gaan staan, omdat we het anders niet zouden redden.

Neerbuigend en welwillend

Om op de kansel te kunnen staan heb ik ontzettend moeten vechten, telkens weer. Ik heb veel last gehad van spanningen en angsten en ik heb vaak verzucht: 'Was ik maar een man!'

In de Nassaukerk in Amsterdam liep ik stage en ik bleef er. De vrouwelijke predikant daar, Paula Irik, was voor mij een rolmodel. Ze was kritisch, samenwonend en liet zien hoe je als vrouw in een kerk spraakmakend kunt zijn. In de tien jaar dat ik er gewerkt heb, ging ik deel uitmaken van de kerk met al haar functies. Binnen die structuren bestond veel welwillendheid tegenover jonge vrouwelijke predikanten, maar tegelijkertijd was er altijd sprake van een zekere neerbuigendheid.

Na tien jaar Nassaukerk ben ik gestopt. In die tijd heb ik drie kinderen gekregen. Dat was heel wat: een dominee met zwangerschapsverlof! Ik dacht dat ik na een paar weken wel weer zou kunnen werken, maar het ging niet. Ik zat een keer bij de vroedvrouw te huilen en zij zei toen: 'Jij moet nú

stoppen met werken, onmiddellijk!’ Ik had het niet door, mijn bestuur had het niet door, maar ik was volkomen uitgeput. Anderhalf jaar ben ik eruit geweest. Ik had het idee dat ik er niet meer toe deed, zoals zoveel vrouwen van mijn generatie. Maar tot mijn verrassing werd ik daarna gevraagd om geestelijk verzorger te worden op de kinderafdeling van het VU-ziekenhuis. In die wereld heb ik mijn profiel moeten uitvinden. Ik kwam terecht in het systeem van de medische autoriteit, waar ook weer mannelijke voorbeelden overheersten. Maar ik hield me voortdurend vast aan de overtuiging dat ik er was voor kwetsbare mensen. Zo heb ik mij een plaats kunnen verwerven.

Kerkelijke presentie

Maar het klimaat veranderde. Van de geestelijk verzorgers werd gevraagd dat ze supervisor werden en zich ook gingen inzetten voor het onderwijs. De aandacht werd verlegd van pastoraat naar onderzoek en onderwijs. Ook dat was een kwestie van prestige. Ik ben weggegaan bij de VU en ook bij de VPSG (stichting voor advies en ondersteuning bij vragen rond seksueel geweld, godsdienst en zingeving) waar ik counselor was.

Toen werd ik benaderd met de vraag of ik in een onkerkelijke wijk in Amsterdam nieuwe vormen van kerkelijke presentie op wilde zetten. De Nassaukerk wilde proberen in Oud-West aanwezig te zijn, een wijk met dertigduizend inwoners waar de kerk uit verdwenen was. Ik heb ja gezegd, zonder dat ik wist hoe ik het aan moest pakken.

Helemaal opnieuw beginnen

Ik ben er begonnen met niks. Ik heb er zo mee getobd! De kerk die mij uitzond zag dit pionierswerk als een manier om haar kader te versterken. Algauw zag ik dat dit niet tot de mogelijkheden behoorde. Ik moest met die mensen aan totaal nieuwe vormen van gemeenschap gaan werken,

Het gaat niet om man- of vrouw-zijn, maar om geestelijk leiderschap

zonder dat de moederkerk daarvan zou kunnen profiteren. Die hele kerk met haar traditie, gebaren, rituelen, theologie en vocabulaire achter me laten en helemaal opnieuw beginnen, met een nieuw idioom en ook beelden die aansloten bij de mensen in die wijk.

Ik heb toen hulp gezocht bij mensen die al eerder gepioneerd hadden. Dat waren nota bene de kleine kerken. Die zijn er ook in Amsterdam! Daar had ik tot dan toe nooit bij stil gestaan, ze bestonden voor mij niet. Ik heb het dan over de christelijk-, de vrijgemaakt-, de Nederlands- en de oud-gereformeerden en de gereformeerde-gemeentemensen. En dan heb je nog de pinkstergemeenten, de evangelische gemeenten en de baptisten.

Zij hadden al veel eerder het initiatief genomen om gemeenten te stichten. Er was Via Nova van de Christelijke Gereformeerde Kerken en je had Stroom van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Dan was er nog Berea van de Pinksterkerken, er waren verschillende baptistengroepen en ook de pinksterkerk van de migranten, een heel

ander soort kerk! En dan was er ook altijd nog het Leger des Heils, dat ook alles wist van gemeentestichting, net als de zusters van Moeder Teresa. Ik heb ze allemaal bezocht, eindeloos vaak.

Nieuw perspectief

Er ging een nieuwe wereld voor mij open. Dit is het, dacht ik. Geloven is niet een kwestie van goed agenderen en programmeren. Geloven is God ontmoeten, Hem tegengomen in je leven, in je eigen ziel. God ontmoeten kun je alleen als je niets meer met voorbedachte rade doet. En dat maakte ik dus mee in de pioniersbeweging van de kleine kerken. Zo ben ik anders gaan denken. Het gaf mij veel moed en een nieuw perspectief.

Natuurlijk, ik was in Amsterdam de enige vrouw op het pionierserf van de kleine kerken. Het was een mannenwereld. Men zat daar met de Schriftekritiek nog zo'n vijftig jaar terug in de tijd. De man is de baas, daar stonden ze volledig achter. Maar ik heb me vanaf het allereerste begin ontzettend welkom gevoeld. Ze vonden het geweldig dat ik als vrouwelijke gemeentestichter in hun kring deelnam. Ik kon bij hen geen voorganger zijn, maar ik kreeg alle respect.

Binnen de internationale gemeentestichtingsbeweging zie ik trouwens wel steeds meer vrouwen die leidersrollen hebben. Dit jaar was het voor het eerst dat twee vrouwen een workshop gaven. Er is steeds meer mogelijk. Ik moet nogal eens denken aan de beginnende kerk van twintig eeuwen geleden. Volgens mij was dat dezelfde situatie als nu, met vrouwen als gezaghebbende mensen.

Pas later in de geschiedenis werden de vrouwen als voorganger terzijde geschoven.

Verlossen van eenzijdigheid

De Heilige Geest is echt aan het werk! Ik zie hoe allerlei kerken tot elkaar komen. De vrijzinnige kerk van hoogopgeleiden komt steeds meer in contact met de kleine kerken, ook met de migrantenkerken. Mensen leren zoveel van elkaar. Bij de een is het begrip van de Geest en de afhankelijkheid van Gods genade verdwenen en bij de ander is er nog een hele weg te gaan om te verstaan wat God nú met mensen wil. Dat staat namelijk los van theologische doctrines. We kunnen elkaar helpen om elkaars tradities aan te vullen en zelfs te corrigeren, we kunnen elkaar verlossen van eenzijdigheden.

Geestelijk leiderschap

Het kán. Ik ervaar dat het echt mogelijk is om in de stad Amsterdam en in deze wereld een gemeenschap te stichten en liefde te beleven. Als er iets lukt, dan is dit het: kleine pluriforme gemeenschapjes van niet meer dan vijftig mensen, ergens in een woonwijk. Daar wordt zichtbaar dat God omziet naar mensen die door hun medemensen uitgekotst zijn. In die gemeenschappen gaat het dus ook helemaal niet om man- of vrouw-zijn. Het gaat daar om geestelijk leiderschap, iemand die leidt en geleid wil worden. Dat is oerchristelijk. Wat een mooie opdracht!

— Aart Mak is predikant, werkzaam bij Radio Bloemendaal en redactielid van *TussenRuimte*.

‘Mannen kunnen en moeten veranderen!’

Een analyse van het werk van Ezra Chitando

Wetenschappelijk onderzoek naar mannelijkheid en religie in de Afrikaanse context is sterk in opkomst. Eén van de meest vooraanstaande Afrikaanse auteurs op dit terrein is Ezra Chitando. Zijn werk wordt omschreven als ‘baanbrekend’.

Ezra Chitando is hoogleraar in de Religiewetenschappen aan de Universiteit van Zimbabwe en daarnaast theologisch consultant voor de Wereldraad van Kerken op het gebied van hiv/aids. Het wetenschappelijke discours rondom religie en mannelijkheid in Afrika ontwikkelde zich sterk door toedoen van een groep vrouwelijke Afrikaanse theologen (The Circle of Concerned African Women Theologians) en hun strijd voor gendergelijkheid.

Ook de hiv/aids-epidemie heeft het debat over Afrikaanse mannelijkheid en de rol van de kerk daarin sterk op de voorgrond geplaatst.

Chitando publiceert veelvuldig over religie in Afrika. De hiv/aids-epidemie, maar ook geweld tegen vrouwen, vormen samen de context van waaruit hij schrijft. Chitando ziet een belangrijke rol weggelegd voor de kerk als het gaat om de bestrijding van hiv/aids. In zijn toonaangevende publicaties *Acting in Hope: African Churches and HIV/Aids* en *Living in Hope: African Churches and HIV/Aids* beargumenteert hij dat voor een effectieve bestrijding van hiv/aids de kerk zich allereerst moet richten op de mannen. De man moet zijn verantwoordelijkheid nemen in deze epidemie door een andere seksuele moraal aan te han-

gen en solidariteit met de vrouw te tonen. Dat de praktijk weerbarstig is, heeft volgens Chitando vooral te maken met de patriarchale ideeën en denkbeelden binnen de Afrikaanse samenleving. Deze worden verder versterkt door bepaalde interpretaties van bijbelteksten die de superioriteit van de man bevestigen. Chitando benadrukt in zijn werk de onderdrukkende kant van de man ten aanzien van vrouwen en kinderen. Deze ‘gevaarlijke mannelijkheid’ kan volgens Chitando floreren vanwege de bevoorrechte positie van de man binnen het patriarchale systeem.

Chitando zet zich daarom fel af tegen deze maatschappijvorm. Hij bekritiseert de religieuze en culturele praktijken en geschriften die het patriarchale systeem in stand houden. Toch toont Chitando in zijn werk een sterk optimisme in het vermogen van de man om zichzelf te veranderen.

Thematische analyse

De Zuid-Afrikaanse student Sokfa John analyseerde diverse publicaties van Chitando om de centrale claim in zijn werk helder te krijgen.

Hij formuleerde elf basisthema's die steeds weer terugkomen in Chitando's werk. Hierna clusterde hij deze basisthema's rondom vier meer abstracte kernthema's. Vervolgens destilleerde hij uit deze kernthema's een allesomvattend thema, dat kan worden gezien als de voornaamste claim in het werk van Chitando: 'Mannen kunnen en moeten veranderen!'

1. Religie en mannelijkheid: mogelijkheid voor Afrikanisering

'Afrikanisering' is een stroming onder vooral Afrikaanse wetenschappers die de betekenis van de Afrikaanse cultuur en identiteit binnen de mondiale context wil bevestigen en herdefiniëren. Volgens hen wordt de huidige weergave van Afrika binnen de wetenschap nog te veel bepaald van buitenaf en te weinig vanuit de eigen Afrikaanse realiteit. Vanuit deze achtergrond laat Chitando zien, dat de opkomst van mannelijkheid als onderzoeksterrein binnen het religieuze discours mogelijkheden biedt voor Afrikanisering. Het onderzoek naar religie en mannelijkheid vraagt immers om een reflectie op Afrikaanse thema's, het aanwenden van Afrikaanse bronnen en methoden en het ontwikkelen van Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen. Daarbij moet volgens Chitando het onderzoek naar mannelijk-

Basisthema's	Kernthema's	Centraal thema
Mannen moeten hun patriarchale voorrechten 'opgeven'	Radicale aanpak ten aanzien van verandering	Mannen kunnen en moeten veranderen!
Huidige pogingen om de man te veranderen zijn niet radicaal genoeg		
Het patriarchale systeem moet losgelaten worden		
Religie en cultuur bepalen het wereldbeeld, de overtuigingen en handelingen van mensen	Religie en cultuur zijn een tweesnijdend zwaard	
Religie en cultuur promoten 'gevaarlijke mannelijkheid'		
Religie en religieuze bronnen kunnen ook positieve veranderingen teweegbrengen		
Moraliteitsnormen in Afrika zijn geworteld in religie en cultuur	Mogelijkheid voor Afrikanisering	
Studie naar mannelijkheid en religie is relevant voor Afrika		
Afrikaanse problemen vragen om Afrikaanse oplossingen		
Afrika heeft 'genderrechtvaardige' mannen nodig	Alternatieve vormen van mannelijkheid voor genderrechtvaardigheid	
Er zijn alternatieve manieren om 'man' te zijn		

heid praktisch relevant zijn en oplossingen bieden voor hedendaagse problemen van Afrikanen, zoals hiv/aids en geweld tegen vrouwen. Elke poging tot Afrikanisering met betrekking tot religie en mannelijkheid kan daarom alleen relevant zijn als het mensen (en dan vooral mannen) aanzet tot verandering. Volgens Chitando moet deze transformatie radicaal zijn.

2. Radicale aanpak ten aanzien van verandering

Chitando daagt mannen voortdurend uit hun patriarchale privileges 'op te geven'. Deze voorrechten ontvangen zij puur en alleen omdat zij man zijn en daarom onderdrukken ze vrouwen en kinderen. Hier geeft hij blijk van een duidelijke afkeer van het patriarchale systeem, hetgeen we ook aantreffen bij veel vrouwelijke Afrikaanse theologen, in het bijzonder bij de leden van The Circle (hierboven genoemd). Huidige pogingen binnen de pinksterbeweging om hun mannelijke leden te transformeren tot respectvolle, zorgzame en zichzelf beheersende mannen gaan volgens Chitando niet ver genoeg. Hoewel hun pogingen prijzenswaardig zijn, is een radicalere aanpak nodig, die het paradigma van 'de man als leider' loslaat.

Hoewel deze stellingname op kritiek stuit, is Chitando's ongenoegen ook waardevol. Het gaat in tegen een houding van inschikkelijkheid wanneer er juist meer voor vrouwen bereikt kan worden.

3. Religie en cultuur: een tweesnijdend zwaard

Volgens Chitando kan religie zowel constructief als destructief zijn in het bestrijden van 'gevaarlijke mannelijkheid'.

Aan de ene kant kunnen religie en cultuur bestaande patriarchale structuren promoten, rechtvaardigen en in standhouden. Een voorbeeld hiervan is het exclusieve leiderschap van de man, waaraan vrouwen en kinderen ondergeschikt zijn. Tegelijkertijd kan religie ook ingezet worden om alternatieve vormen van mannelijkheid aan te reiken, die niet schadelijk zijn. Een bijbeltekst die Chitando hierbij aanhaalt is Johannes 11:35, waar beschreven wordt hoe Jezus huilde bij het graf van Lazarus.

4. Alternatieve vormen van mannelijkheid voor genderrechtvaardigheid

Chitando spreekt in zijn werk veel over 'transformerende', 'bevrijdende' en 'verlossende' vormen van mannelijkheid, die een alternatief moeten bieden voor de gevaarlijke en schadelijke vormen van mannelijkheid. Wat bedoelt Chitando precies met deze termen? Het gaat hierbij om vormen van mannelijkheid die het leven verrijken en beschermen, in plaats van afbreken door geweld en ziekte. Dit soort mannen, schrijft Chitando:

'... Are respectful to women, show concern about the feelings and opinions of their sexual partners, and seek relationships based on equality and intimacy rather than on sexual conquest; Believe that men and women have equal rights; Assume, or share with their partners the responsibility for reproductive health and disease prevention issues; Are, or seek to be, involved domestic partners and fathers, who are responsible for at least some of the household chores and their children's care giving. Are opposed to violence against women in their intimate

relationships. Are not homophobic.’
(Ezra Chitando and Sophie Chirongoma
(eds), *Redemptive Masculinities: Men, HIV
and Religion*, Geneva 2: WCC Publications,
2012, 26)

Chitando's ideaal is een wereld waarin man en vrouw samenwerken om een betere wereld voor iedereen te bewerkstelligen.

Mannelijkheid is niet statisch

Vanuit deze vier kernthema's wordt de centrale claim van Chitando zichtbaar met betrekking tot religie en mannelijkheid: 'Mannen kunnen en moeten veranderen!' Deze boodschap loopt als een rode draad door zijn werk. Hij gaat er daarbij vanuit dat mannen ook daadwerkelijk in staat zijn zichzelf te veranderen. Mannelijkheid is niet iets statisch, maar kan transformeren. In de zoektocht naar oplossingen voor genderongelijkheid moet de man niet 'gemarginaliseerd' worden. Chitando roept op tot een holistische benadering, die zowel mannen als vrouwen in het proces betreft.

Kritiek

Chitando krijgt ook kritiek op zijn werk. Eén van zijn belangrijke aannames is dat de man zichzelf kan veranderen, maar is de man wel in staat zijn bevoorrechte positie op te geven?

Aan de ene kant zijn mannen in Chitando's werk de 'overwinnaars' die zelf hun mannelijkheid kunnen transformeren. Aan de andere kant zijn zij de 'slechteriken', die er een ongezonde seksuele moraal op nahouden en hun patriarchale privileges niet zomaar opgeven. Waarom zouden zij dit dan toch doen? Simpelweg vanwege de vrouwen en

kinderen? Of kunnen mannen ook gebukt gaan onder het patriarchale systeem (slechte gezondheid, vroege dood).

Bovendien kun je niet alle mannen over één kam scheren. Sommige mannen lijden net zo goed als vrouwen onder de dominantie van andere mannen (bijv. homoseksuelen, allochtone mannen). Hoewel Chitando erkent dat er onderlinge verschillen zijn tussen mannen, werkt hij dit niet verder uit. Hij blijft zich richten op de onderdrukking van de vrouw.

Conclusie

Deze analyse van het werk van Chitando laat duidelijk zijn belangrijke bijdrage zien op het gebied van Afrikaanse mannelijkheid en religie. Dat mannen kunnen en moeten veranderen, om zo de gevaarlijke en schadelijke vormen van mannelijkheid tegen te gaan, vormt de rode draad. Patriarchale voorrechten moeten daarbij radicaal losgelaten worden. In het debat rondom hiv/aids en geweld tegen vrouwen moeten mannen uitgedaagd worden om, samen met vrouwen, hun verantwoordelijkheid te nemen voor een gezonde en vreedzame wereld.

Dit artikel is een bewerking van: Sokfa John, 'Men Can, Should and Must Change!' An Analysis of Ezra Chitando's Writings on African Masculinities, Journal of Gender and Religion in Africa, november 2013

— Wilma Wolswinkel is beleidsmedewerker bij de GZB, diaconaal consulent bij het Centrum voor Israëlstudies (CIS) en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

Altijd op reis – geen doorsnee Nederlandse vader

Mark Peter is de tweede van vijf kinderen van Anne van der Bijl. Relativerend blikt hij terug op de afwezigheid van zijn vader tijdens zijn jeugd: 'Ik kan het natuurlijk niet vergelijken met de situatie waarin een vader veel thuis is, maar ik herinner mij vooral de leuke dingen rondom zijn reizen. De cadeautjes die hij meenam, de brieven met bijzondere postzegels en een enkele keer het wegbrengen naar Schiphol. Dat was dan een heel avontuur.'

Anne van der Bijl, internationaal beter bekend als *Brother Andrew*, was in de opstartfase van zijn organisatie *Open Doors* vaak en lang weg. Volgens Mark Peter is dat vooral zwaar geweest voor zijn moeder, die de opvoeding van vijf kinderen grotendeels alleen deed. 'Maar ze zijn al 58 jaar getrouwd en hebben met alle vijf kinderen een goede band, dat zegt wel genoeg.'

Roeping

Van der Bijl is tot aan zijn 87e blijven reizen, hoewel de duur van zijn reizen afnam toen de organisatie groeide. Hij heeft veel cruciale momenten in het leven van zijn kinderen gemist. 'Maar dit zit ook in zijn persoonlijkheid, hij was een workaholic die ook als hij thuis was veel tijd in kantoor en met vergaderen doorbracht. Ik denk niet dat het veel anders zou zijn geweest als hij een andere baan had gehad. Hij is gewoon geen echte gezinsman.'

Deze zoon spreekt vol trots over zijn vader: 'Het is een bijzondere man die zijn roeping volgde en daarin succesvol was. Geen doorsnee vader, maar eentje met altijd spannende verhalen. We hebben een goede band en een gezamenlijke politieke interesse waarover we van gedachten kunnen wisselen.'

Zelf heeft hij besloten dat zijn gezin op de eerste plaats komt. 'Balans tussen mijn privéleven en kerkelijk werk vind ik heel belangrijk en als dat niet lukt, wijst mijn vrouw mij daar wel op.' — *Laura Dijkhuizen*

'Dat mijn oudste zoon ooit op mijn slaapkamer hardop de Here Jezus dankte omdat ik ziek was, ging dwars door mijn ziel heen. Of dat iets veranderd heeft in mijn leven? Nee, ik ben bang van niet. Maar ik geloof in roeping en denk dat alle zendingen hun gezin in meerdere of mindere mate hebben verwaarloosd.'

— *Anne van der Bijl, in: Gert-Jan Schaap, 'Ik hoop in het harnas te sterven', Visie 25/26, 2014*

Gender, missie en het jeugdboek

De moeizame mannelijkheid bij Piet Prins

... Kunnen gereformeerde mannen stoer en avontuurlijk zijn? Of stoe-
re mannen gereformeerd? In de boeken van Piet Prins zijn oorlogen
en zendingsgebieden nodig om een avontuurlijke mannelijkheid
aan te wakkeren. En hoe krijgen gender en missie gestalte in het
christelijke jeugdboek over de vervolgde kerk van nu?
...

In het oeuvre van de gereformeerd-vrijge-
maakte politicus en kinderboekenschrijver
Piet Jongeling (*Snuf de Hond, Sheltie, De vier
vrienden*) kan het, maar vanzelf gaat het
niet. Het ideaal van de gereformeerde man-
nelijkheid dat Jongeling, beter bekend on-
der zijn pseudoniem Piet Prins, nastreefde
bestaat vooral uit goedgereformeerde
huisvaders die als hoofd van het huisgezin
voorgaan in gebed en bijbellezing.

Vaak is er een (Tachtigjarige of Tweede
Wereld-) oorlog nodig die christelijke man-
nen het verzet en daarmee het avontuur in
'dwingt'.

In veel boeken verschijnt een 'oom' ten to-
nele die als jongeman kerk en geloof vaarwel
heeft gezegd om de wereld te bereizen en
avonturen te beleven. Op latere leeftijd keert
de oom terug naar Nederland en naar de
kerk, maar tegen die tijd kan hij putten uit
een breed scala avonturen uit de tijd van zijn
'*rumspringa*' (tijd voor Amish-jongeren om de
'buitenwereld' te verkennen – redactie).

Of het verhaal speelt zich af in zendingsge-
bied waar de jungle, krokodillen en woeste
stammen vanzelf voor spanning en uitda-
ging zorgen. Bij Piet Prins vinden we deze

opening voor avontuurlijke mannelijkheid,
waar ik hieronder dieper op in wil gaan,
vooral in de driedelige *Wambo*-serie (1961).
Eerst ga ik op zoek naar de manier hoe
het spanningsveld tussen christelijke en
avontuurlijke mannelijkheid wordt opge-
lost in de *Wambo*-boeken. Vervolgens ben
ik benieuwd hoe hedendaagse schrijvers
van christelijke kinderboeken omgaan met
dit spanningsveld. Hebben we te maken
met schurende idealen die typerend zijn
voor de jaren vijftig en zestig van de vorige
eeuw, of fungeert de missie ook vandaag de
dag nog als een oplossing voor de anders
onbereikbare avontuurlijke christelijke
mannelijkheid?

Missionaire mannelijkheid

De *Wambo*-verhalen spelen zich af in Papoea
Nieuw-Guinea, in de periode dat de pro-
vincies Papoea en West-Papoea onderdeel
uitmaakten van de Nederlandse overzeese
gebieden (1949-1961). De *Wambo*-serie bestaat
uit drie delen: *De jonge papoea*, *De zwarte zwer-
ver* en *Wambo vindt het geluk*.

De hoofdpersoon Wambo is een jongen in de
puberteit die opgroeit in een kleine stam van

mensen die als jagers en verzamelaars leven in het oerwoud. Al snel wordt duidelijk dat het om een stam gaat waar het kannibalisme ('koppensnellen') nog hoogtij viert. De spanning komt in het verhaal wanneer Sirja ten tonele verschijnt: een meisje uit een gekerstende stam dat door de familie van Wambo wordt opgenomen. Het is Wambo's eerste kennismaking met verhalen over 'toean Jezus', verhalen die niet bij iedereen in het dorp welkom zijn. De spanning wordt verhevigd door de hongersnood waarin de stam zich bevindt. De crisis wordt door Sendivar, de 'tovenaar' van het dorp, sterk geïnterpreteerd in termen van falende mannelijkheid. Tijdens een crisisberaad wordt hem gevraagd waarom het de stam zo slecht vergaat:

'Waarom? Omdat er bij ons geen mannen meer zijn, maar enkel vrouwen en kinderen! Onze mannen hebben een vrouwenwaard gekregen! Zacht en bang zijn ze geworden! Ze maken geen sneltochten meer om vijanden te doden en koppen te snellen en wreken de doden niet. Al lange tijd zijn er geen verse koppen meer gekomen. Daardoor hebben wij geen nieuwe zielskracht gekregen.' (De jonge papoea, blz. 73)

Een 'sneltocht' tegen het veel sterkere dorp Kitoe moet de mannelijkheid in ere herstellen, maar verloopt dramatisch. Bij een tegenaanval worden de volwassenen uit het dorp van Wambo gedood en de kinderen worden meegevoerd. Wambo weet daarbij kort na aankomst te ontsnappen en zwerft daarna door het oerwoud om 'witte mensen' te vinden die zijn zusje Mawi en pleegzusje Sirja willen bevrijden. Algauw volgt inderdaad zijn eerste kennismaking met de 'Pendita', de zen-

deling die Wambo als pleegzoon aanneemt. Het derde deel, *Wambo vindt het geluk*, draait om de succesvolle bevrijding van Sirja en Mawi uit Kitoe, maar meer nog om de bekering van Wambo. De integratie van Wambo in de in belangrijke mate door Nederlands bestuur beïnvloede samenleving en zijn inlijving in het christendom, gaan met spanningen gepaard die, opnieuw, door Prins vooral begrepen worden in termen van gender. In de eerste plaats moet Wambo wennen aan een nieuwe rol- en taakverdeling in zijn nieuwe dorp:

Soms gaat hij met de dorpingen mee naar de tuinen. [...] In zijn vroegere dorp werd maar weinig aan landbouw gedaan. Sommige vrouwen kweekten vruchten en tabak, maar de mannen voelden zich te goed om zich met zoiets bezig te houden. Hier is dat anders. [...] Het zal wel weer iets te maken hebben met de invloed van de witte mensen. (*Wambo vindt het geluk*, blz. 360)

In de tweede plaats blijft het oude leven trekken, waar Wambo zijn mannelijkheid kon bewijzen door een goede koppensnel-ler te worden en waarin hij vrij was om te jagen en te vissen. Prins lijkt zelf ook in te zien dat 'Wambo vindt het geluk' in een jongensboek moeilijk gelijk kan staan aan 'Wambo gaat naar school en naar de kerk'. Prins heeft daarom nog enkele kunstgrepen nodig om de christelijke, witte mannelijkheid aantrekkelijk te maken. De eerste is de introductie van het verre oomachtige personage Rodermont, jager en handelaar in krokodillenhuiden. Rodermont vormt het bewijs dat stoere, actieve mannelijkheid en witheid samen kunnen gaan.

De geestelijke strijd

Harmonisering van avontuurlijkheid en *christelijke* mannelijkheid vindt echter pas plaats wanneer duidelijk wordt dat de zendeling weliswaar niet met wapens vecht, maar dat hij een strijd voert die eigenlijk nog moeilijker en zwaarder is: de geestelijke strijd. Dit blijkt bijvoorbeeld wanneer de ‘Pendita’, op bezoek bij een dorp dat al langer onder Nederlands bestuur valt en waar de ‘heidense gebruiken’ zijn teruggedrongen, reflecteert op zijn inspanningen:

Hij zou zo graag willen dat het in zijn eigen standplaats ook zo ver was. Daar lijkt het immers vaak, alsof het brengen van Gods Woord geen verandering brengt! En toch voelt hij zich ook bemoedigd. Als het evangelie hier blijkt door te werken en de mensen verandert, dan zal dat op Gods tijd ook daar gebeuren. Hij hoeft alleen maar gehoorzaam te zijn en Gods Woord te brengen. God zal wel groei geven ... (*Wambo vindt het geluk*, blz. 451)

De inspanningen gaan ook aan Rodermont niet ongemerkt voorbij.

Hij ziet de zuster bezig met de verzorging van zieken en hij krijgt steeds meer bewondering voor het kleine, dappere groepje blanken dat hier midden in het oerwoud vecht tegen de grote macht van het heidendom. (*Wambo vindt het geluk*, blz. 432)

Zo kan er een dappere, geestelijke christelijke mannelijkheid ontstaan die niet onder hoeft te doen voor de mannelijkheid van de jacht. De bekering van Wambo wordt een alternatief inwijdingsritueel dat de plaats van het inwijdingsritueel van zijn stam (het koppen snellen) vervangt.

In de ‘missionaire mannelijkheid’ kunnen avontuur en christendom samengaan, maar er zitten wel wat problematische elementen in. De missionaire mannelijkheid wordt pas echt van kracht na de erkenning en sanctivering van een andere witte man (Rodermont) wiens mannelijkheid onbetwist is. Daarnaast kan de missionaire mannelijkheid alleen bestaan bij de gratie van een koloniale ideologie waarbinnen de inheemse bevolking ‘de ander’ is die opgevoed en veranderd moet worden. De avontuurlijkheid van de christelijke man wordt, ten slotte, in *Wambo* sterk afgezet tegen het passieve martelaarschap van het christelijke meisje of de christelijke vrouw. Terwijl *Wambo* door het oerwoud zwerft en avonturen beleeft, zit *Sirja* biddend en vertrouwend wortel te schieten in *Kitoe*.

Serie *De vervolgte kerk*

Sinds het verschijnen van de *Wambo*-serie is meer dan een halve eeuw verstreken. Hoe zit het met missionaire mannelijkheid in hedendaagse kinderboeken? Een rondje langs enkele christelijke uitgeverijen levert geen kinderboeken op die gesitueerd zijn in de hoogtijdagen van de Nederlandse missie in de koloniale gebieden.

Wel is bij uitgeverij De Banier, in samenwerking met de organisatie Open Doors, tussen 2009 en 2015 een serie van acht kinderboeken verschenen: *De vervolgte kerk*. Deze boeken thematiseren het leven van christenen die in landen wonen waar bijvoorbeeld de islam dominant is (Iran, Irak, Afghanistan, Egypte, Pakistan) of probeert te worden (Nigeria). De andere boeken zijn gesitueerd in het communistische Noord-Korea en het overwegend hindoeïstische India. Deze boe-

ken vormen mooi vergelijkingsmateriaal. Opvallend zijn vooral de verschillen met *Wambo*. De kinderen (jongens én meisjes) in de serie *De vervolgde kerk* zijn met hun tijd meegegaan: ze voetballen, hebben (soms) mobiele telefoons en bekijken filmpjes op YouTube. Ze willen naar de universiteit of naar de kunstacademie. Terwijl bij Piet Prins het christendom de impliciete belemmering is voor avontuurlijke mannelijkheid, is een christelijke identiteit in *De vervolgde kerk*-serie juist de aanleiding voor het ontstaan van een spanningsboog. Christen zijn betekent voor de hoofdpersonen dat ze risico's lopen. De mannelijkheidsidealen en de praktijken van de heersende, niet-christelijke cultuur hebben ook niet, zoals in *Wambo*, iets avontuurlijks en aantrekkelijks. De met de heersende cultuur verknoopte genderideologie vormt voor de hoofdpersonen juist vaak de aanleiding om twijfels te hebben bij de cultuur waar ze in leven. Amal, de dertienjarige hoofdpersoon uit *Geheim vuur*, dat zich afspeelt in Egypte, overpeinst bijvoorbeeld:

Mama is altijd al anders geweest dan andere moeders. Ze is creatief en maakt mooie dingen. Tot ergernis van papa trouwens, en vooral van oom Omar. Zij vinden dat een moslimvrouw zich door hobby's laat afleiden van de dienst aan Allah. (Geheim vuur, blz. 39)

De introductie van het christendom in de levens van de hoofdpersonen betekent in de meeste gevallen ook het bevragen van rollenpatronen. De vader van Amal uit *Geheim Vuur* luistert stiekem naar een christelijke zender en raakt er steeds meer van overtuigd dat Amal naar school moet. Voor Amir, de hoofdpersoon uit *De schatkamer* (Iran) is het een opluch-

ting dat hij van zijn christelijke burens gewoon met zijn buurmeisje mag blijven spelen. Christendom raakt op deze wijze verknoopt met een gelijkheidsideaal. Sporen hiervan zagen we ook bij *Wambo*, die moet wennen aan een gelijke werkverdeling tussen mannen en vrouwen in zijn nieuwe leefomgeving.

Moed en vertrouwen

Je zou kunnen zeggen dat Sirja's ideale vrouwelijkheid van martelaarschap, vertrouwen en afwachten, waarlangs Piet Prins in *Wambo* zijn missionaire mannelijkheid construeerde, in *De vervolgde kerk*-boeken de nieuwe norm wordt die vrouwen én mannen nastreven. De serie gaat ook wel over innerlijke twijfels en aanvechting van het nieuwverworven geloof, maar in veel mindere mate dan in *Wambo*. Hier geldt: wie eenmaal bekeerd is, blijft bekeerd.

De boeken gaan veel meer over de risico's 'aan lijf en leden' die de hoofdpersonen moeten nemen vanwege hun geloof. Zowel jongens als meisjes, mannen als vrouwen krijgen de kans om door de standvastigheid van hun geloof, hun mildheid voor en vergeving van de vijand en hun vertrouwen in de goede afloop, hun moed te tonen.

Waar bij Piet Prins de geestelijke strijd mede diende om de avontuurlijkheid van de witte man te laten concurreren met de 'wilde natuur' van de inheemse man, kan de christelijke moed in *De vervolgde kerk*-boeken vooral bestaan naast de fundamentalistische overtuigingen van de moslimman. Dit levert een nieuwe spanning op: de schrijvers willen graag vermijden dat er een eenzijdig beeld van de islam wordt geschetst ('alle moslims zijn slecht'), maar er

moet ook dreiging en spanning ontstaan. Een hulpgreep daarbij is een personage als ‘oom Omar’ in *Geheim vuur*. Een dergelijk personage komt vaker voor in de boeken en doet denken aan de verre-oom-constructie van Piet Prins. De ooms (of neven, of buurmannen) uit de serie zijn er de oorzaak van dat de hoofdpersonen in de problemen komen. Ze vertegenwoordigen de slechtste kanten van de religie, zonder dat ze per definitie representatief zijn voor alle moslims.

De hulpgreep lukt maar ten dele. Er ontstaat uiteindelijk toch een vrij absoluut (en in feite een vrij protestants) beeld van de islam als vooral een verzameling opvattingen. Voor de verschillen tussen diverse stromingen en voor islam als geleefd geloof is (met uitzondering van *Geheim vuur*) niet veel aandacht. Omdat de bekering centraal staat gaat het al snel om een soort tweestrijd tussen de Bijbel en de Koran, tussen Jezus en Mohammed.

Niet op zichzelf staand

Bij zowel Piet Prins als de schrijvers van *De vervolgde kerk*-serie zien we dat mannelijkheid, ook christelijke mannelijkheid, altijd vorm krijgt binnen een bepaalde culturele context. Mannelijkheid kan niet op zichzelf staan, maar moet worden afgezet tegen iets anders, waarbij vrouwelijkheid, etniciteit en religie een belangrijke rol spelen.

Christelijke mannelijkheid ontstaat bijvoorbeeld in relatie tot passieve vrouwelijkheid, wilde inheemse mannelijkheid en voorstellingen van de islam als beperkend en verknoopt met regels. De mannelijkheid die geconstrueerd wordt in kinderboeken over missie en christenvervolgeling krijgt in deze boeken bovendien vorm door de ogen van westerse auteurs die een niet-westerse we-

reld omschrijven. Daarbij krijgt niet alleen die niet-westerse wereld nogal eens essentialistische trekken, maar ook de christelijke opvattingen en cultuur die het morele uitgangspunt vormen. Wanneer het christendom verknoopt wordt met vrouwenemancipatie wordt bijvoorbeeld gemakshalve even vergeten dat die emancipatie voor christenen in het Westen ook relatief nieuw is.

Literatuur

- David J. Bos, ‘The Power to Pray: Models for Prayer in Children’s Books by Willem G. van de Hulst’, in: *Religion & Theology* 24 (1/2, verwacht 2017)
- J. Donkersteeg, *Geheim vuur. Vervolgde christenen in Egypte*, Apeldoorn: De Banier, 2013
- L. Hammenga, *De schatkamer. Vervolgde christenen in Iran*, Apeldoorn: De Banier, 2014
- A. Heijboer, *Verborgen schat. Geheime gelovigen in Noord-Korea*, Apeldoorn: De Banier, 2011
- E. Koolmees, *Levensgevaarlijk. Vervolgde christenen in India*, Apeldoorn: De Banier, 2015
- E. Koolmees, *Live uit Bagdad*, Apeldoorn: de Banier, 2012
- E. Koolmees, *Niet te geloven!*, Apeldoorn: De Banier, 2010
- P. Prins, *Wambo Omnibus*, Barneveld: De Vuurbaak, 2007 [1961]
- J. van Reenen, *Verboden letters op de muur. Vervolgde christenen in Pakistan*, Apeldoorn: De Banier, 2015
- J. van Reenen, *Mijn vijand, mijn vriend. Vervolgde christenen in Nigeria*, Apeldoorn: De Banier, 2009

— Mariecke van den Berg werkt als wetenschappelijk onderzoeker bij Atria, Kenniscentrum voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, en als bestuurssecretaris bij NOSTER, de Nederlandse Onderzoekschool voor Theologie en Religiewetenschap.

en die dominee
draagt 's zondags
een jurk?

Ama's

Nu onze kinderen langzamerhand allemaal het huis uit zijn, overwegen we om twee ama's in huis te nemen. Nee, geen exotische huisdieren, maar twee jonge Afghaanse asielzoekers die al een tijdje de 'internationale christelijke familie' ICF (International Christian Fellowship) in onze woonplaats bezoeken. AMA staat voor 'Alleenstaande Minderjarige Asielzoeker'. Sinds ongeveer een jaar zitten ze in het asielzoekerscentrum dichtbij en komen ze met een groepje naar de diensten en naar de Farsi-bijbelstudie. Twee broers van net vijftien en zeventien jaar.

Wat die twee al doorgemaakt moeten hebben, is haast onvoorstelbaar. Twee kinderen eigenlijk, die door uitzichtloosheid gedreven, alles hebben achtergelaten – hun familie, hun vrienden, hun land, alles. Helemaal alleen hebben ze een ongelooflijke, lange en gevaarlijke tocht doorstaan. In Nederland hebben ze nu een nieuw 'thuis' gevonden en een familie, de ICF, die voor hen wil zorgen en er voor hen wil zijn.

Hoewel? Gevonden? Het is nog maar de vraag of ze in Nederland mogen blijven. Dat is voor hen zeker nog geen gelopen race. Afghanen krijgen niet zomaar een status. Probeer je even voor te stellen wat het betekent om door die procedure heen te gaan. Het getouwtrek, de interviews. Heen en weer geslingerd tussen hoop en vrees!

Maar ook het steeds weer overgeplaatst worden van het ene AZC naar het andere. Want zo zit het systeem nu eenmaal in elkaar. Net als ze een beetje beginnen te wortelen, moeten ze weer naar een andere plek met nieuwe mensen. Hoe kun je zo op een goede manier ontwikkelen? Een plant die iedere keer weer overgeplant wordt, kan moeilijk groeien! Je zou er toch ook depressief en bitter van worden en doordraaien!

Ik hoop van harte dat wij deze twee jonge mensen een plek kunnen bieden waar ze wel kunnen wortelen en opbloeien en zich kunnen ontwikkelen tot de mensen die de Schepper voor ogen had. En zou het niet geweldig zijn als ze daarbij ook (de God en Vader van) Jezus Christus leren kennen?

— Jan Wessels, directeur MissieNederland

Papa is ‘een beetje een Papoea’

Elco en Wijnanda van den Burg van Stichting Lentera

Wijnanda, Coen (6) en Samuel (4) van Burg zwaaien papa Elco elke maand een keertje uit. Zij blijven achter in Wamena, met 15.000 inwoners de grootste stad in het centrale hoogland van Papoea in Indonesië. Elco gaat regelmatig een week lang met mannen op pad naar dorpen in de Baliemvallei, in de bergen en in het laagland. Ook Maria, nu vier maanden oud, zal er aan moeten wennen dat hun papa ‘een beetje een Papoea’ is. Elco had dat vast niet bedacht toen hij als kind een poster van Papoea boven zijn bed had hangen met daarop Geerten Vreugdenhil in een MAF-vliegtuigje.

‘Een beetje een Papoea’: zo zien de mannen Elco van Burg wanneer hij samen met hen rond het vuur in een mannenhut zit. De plek waar vrouwen niet komen en waar een kist staat met oorlogstrofeeën van de voorvaders. Hij eet en drinkt en slaapt met hen, op de grond. Hij luistert naar hun verhalen, sterke verhalen, zoals die vroeger ook verteld moeten zijn, en pikt steeds meer van de lokale taal op. De mannen praten voornamelijk in hun stamtaal, maar willen om hem ook wel bahasa indonesia spreken. Waar die verhalen over gaan? ‘Mannen zijn toch overal wel een beetje hetzelfde’, zegt Elco. ‘Het is te vergelijken met wat er omgaat in een bouwkeet in Nederland. Sterke verhalen.’ Zijn reizen kunnen overigens ook wel langer dan een week duren. Door weersomstandigheden, laag wolkendek en de toestand van het terrein is de thuisreisdatum vaak onzeker en wordt er thuis soms lang vol verwachting naar hem uitgekeken. Het

contact met thuis is afhankelijk van radio’s die in de dorpen zijn gestationeerd.

Arts zonder werkvergunning

Ook Wijnanda komt in de dorpen als zij meegaat met een medische evacuatievlucht. Als kind wilde ze altijd naar Afrika om kinderen daar les te geven. Uiteindelijk is ze tropenarts geworden. Wanneer het vliegtuig haar in het dorp brengt dat hen heeft opgeroepen, kan Wijnanda soms ter plekke raad geven waardoor evacuatie bij nader inzien niet nodig is. Een werkvergunning is echter nog steeds niet afgegeven en de kerk, de Gereja Jemaat Reformasia Papua, kan haar daarbij niet helpen. De overheid lijkt te willen voorkomen dat buitenlandse artsen privé klinieken opzetten en is daarom niet scheutig met werkvergunningen. Wijnanda heeft daarom tijd om zich aan haar gezin te wijden, Elco de deur uit te helpen, Maria

te verzorgen en haar zonen de Nederlandse taal te leren. Het huishouden in Wamena is ingewikkelder dan in Nederland, dus wat extra tijd is wel prettig. Er komen gasten aan de deur. Expats en collega's komen bij haar om medisch advies. Ze ervaart het als een cadeau dat niet al haar tijd door artsennwerkzaamheden opgeslokt wordt. Maar er is ook het pijnlijke besef dat er zoveel patiënten zijn en dat je zoveel zou kunnen doen als arts en in het opleiden van mensen.

Discipelschap

Stichting Lentera (lantaarn), de organisatie die Elco en Wijnanda uitnodigde naar Wamena te komen, is een echte Papoea-organisatie met een Papoea als directeur. 'Stichting Licht op Papoea' is de ondersteunende organisatie in Nederland.

Lentera is opgericht door Geerten en Jessica Vreugdenhil, die meer dan tien jaar voor de MAF hebben gewerkt in Wamena. Lentera wil jonge mensen trainen, zodat ze als christen werkzaam kunnen zijn in de luchtvaart, de gezondheidszorg, het onderwijs en de sociale dienstverlening. De bezoeken van Elco aan de dorpen vinden ook in dat kader plaats.

Elco geeft ook les op de theologische hogeschool. Ook daar draait het om discipelschap en gaat het bijvoorbeeld ook over ondernemerschap en zorg voor financiën. Veel problemen waar predikanten bij betrokken zijn hebben met geld te maken, dus aandacht daarvoor is zeker op zijn plaats. Lang voordat zij voor Lentera gingen werken, bezochten Elco en Wijnanda families in Wamena. Ze namen waar voor een arts op verlof en volgden een stage bij een ont-

wikkelingsorganisatie. 'Daar,' zegt Elco, 'sloeg de vonk al over en tijdens een tweede bezoek ervoer ik iets als een roeping en vroeg ik mij af: ligt hier mijn taak?'

Toen kwam de vraag op hoe we hier konden komen. Sollicitaties leverden niets op, maar ergens in maart 2011 werden we 's nachts om half drie gebeld (dag in Papoea, nacht in Nederland) door de echtgenote van een Papoea-predikant die ons vroeg wanneer we nou eindelijk eens kwamen. Zo ontstond het contact met Lentera.'

Elco was intussen hoofddocent aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. De reacties van collega's varieerden van 'wat mooi en wat dapper' tot 'een beetje dom, je gooit hiermee je wetenschappelijke carrière weg'.

'Big men'

Veel Nederlanders denken bij de Baliemvallei, waar Elco en Wijnanda wonen en werken, nog altijd meteen aan het 'stenen tijdperk'. Dat is volgens Elco structureel aan het veranderen, samen met het 'man-zijn'. 'Mannen waren vroeger krijgers in een uitgesproken oorlogscultuur en in de tuinen en op de akkers deden zij het zware werk. Onder de krijgers in de hooglanden had je de zogeheten 'Big men': leidinggevende mannen die veel bezaten – ook veel vrouwen – en veel weg konden geven waardoor ze mensen aan zich verplichtten. Daar is nog wel wat van overgebleven, maar mannen lopen niet meer standaard met pijl en boog rond. Ook hier zijn iPads en mobiele telefoons doorgedrongen. Veel mensen wonen nu in de steden.

Dat had voor veel mannen tot gevolg dat ze er doelloos rondgingen, maar meer recent

hebben veel mannen toch banen gekregen. Zij die een diploma gehaald hebben zijn vaak in overheidsdienst. Ook mannen die functies in de dorpen vervullen zijn vaak in de stad te vinden. Zo kun je vanuit je baan werken aan je status van 'Big man', door eigen geld of overheidsgeld weg te geven en mensen aan je te verplichten.

Voor vrouwen verlopen de veranderingen wat minder heftig. Zij werken nog steeds vaak in de tuinen en het huishouden gaat ook gewoon door. In veel gezinnen is de vrouw degene die de kinderen opvoedt. De mannen zijn weg, naar de stad, of ze laten zich onvoldoende zien. De directeur van

Lentera bijvoorbeeld is daar een uitzondering op: hij woont in een dorp en is de enige vader die thuis is. Mensen vinden het vreemd dat hij zich met de opvoeding bemoeit.'

Vrouw in een mannenwereld

Wijnanda vermoedt dat mannen haar wel zullen respecteren wanneer zij eenmaal als arts aan de slag kan. Maar bijvoorbeeld lichamelijk onderzoek bij seksueel overdraagbare aandoeningen zal zeker door een man gedaan moeten worden. 'Ik kan nu al over van alles voorlichting geven en ook samen met mensen bidden. Wanneer

Een heuse kerkstrijd

Zondag, in een ander dorp in hetzelfde gebied. Gisteren tot diep in de nacht door het oerwoud gelopen, toen in een *rumah tinggi* (letterlijk: hoog huis) geslapen in het bos en vanmorgen aangekomen in het dorp. Mooi op tijd om de bevolking op te roepen om naar de kerk te komen.

Tijdens de mededelingen na afloop van de dienst laat iemand weten dat hij meer verandering in het dorp wil zien. Een school, een polikliniek, een gebouw voor de radio. De huidige evangelist werkt hier al lang, maar er verandert niets op dat gebied. Dus heeft hij een andere kerk gevraagd om een evangelist te sturen.

Helaas loopt deze mededeling uit op een heuse kerkstrijd. Pijlen en bogen worden gehaald en binnen de kortste keren staan er twee groepen tegenover elkaar die elkaar bedreigen: een groep die de evangelist steunt, een andere die verandering wil.

Ik besluit een poging te wagen om wat vrede te stichten en breng met zachte hand een stuk of drie van adrenaline trillende mannen terug naar hun huis. Deze keer heeft mijn blanke huidskleur een voordeel: ik val buiten de twee groepen en kan daarmee de situatie wat kalmeren. — *Blog van Elco, april 2016, www.lentera-vanburg.nl/blogs*

ik mannen advies geef reageren ze positief, maar ik weet niet zeker of mijn raad ook echt opgevolgd wordt. Dat is bij vrouwen overigens ook zo.’

Minder leuk is het dat mannen haar op straat naroeppen. ‘Het is storend om nageroeppen en nagefloten te worden als je onderweg bent en helemaal als je ook nog eens verstaat wat ze roepen.’ Wijnanda went eraan en kan zich er meestal wel voor afsluiten, maar ze mist op zulke momenten de groet van bekenden en de aanspraak die ze nodig heeft. ‘Men zegt,’ weet Elco te vertellen, ‘dat de porno, die ook hier op de telefoon bekeken wordt, altijd over blanke vrouwen gaat. Dat zorgt ervoor dat blanke vrouwen regelmatig als lustobject gezien worden.’

Wanneer er mannen aan de deur komen met een verzoek, bijvoorbeeld om geld te lenen voor een begrafenis, dan vragen ze steevast naar *bapak*. In hun ogen zijn het de mannen die de belangrijke beslissingen nemen. Ze zijn niet vertrouwd met het idee dat Wijnanda en Elco eenzelfde antwoord zouden kunnen geven. Wijnanda vindt het ook wel handig om iemand op die manier af te kunnen wimpelen. Als Elco weg is kan ze zeggen: ‘*Bapak* is niet thuis, dus ik kan er nu niet over beslissen.’

Allah Bapak?

Hoe wordt er aangekeken tegen God de Vader in een cultuur waarin de rol van de man zo aan het veranderen is, in een wereld waarin papa’s zo vaak afwezig zijn? ‘Voor zover ik kan zien,’ zegt Elco, ‘is er weinig aandacht voor het Vaderschap van

God. *Bapak* is vooral ook een nette aanspreekvorm. *Bapaks* verdienen respect en *bapaks* geven klappen als je je best niet doet. Ik denk dat zo ook *Allah Bapak* wordt gezien. Geloof in *Allah Bapak* heeft veel te maken met normen, wetten en moraal en weinig met gekend en geliefd zijn in een relatie met God.

Elkaar begrijpen

Wijnanda heeft vooral contact met vrouwen met wie ze goed kan discussiëren. Het gesprek met hen gaat echter meestal niet over de echtgenoten. ‘Vrouwen zijn vrouwen, ze roddelen hier net zoveel als Nederlandse vrouwen. Of het in hun lokale taal wel over mannen gaat? Dat is moeilijk te zeggen – vast wel.’

Elco en Wijnanda houden een weblog bij en in een van de afleveringen schrijft Wijnanda, heel bescheiden: ‘Soms denken we dat we de cultuur een beetje begrijpen. We hebben natuurlijk ladingen boeken gelezen, we zien veel om ons heen, maar het is echt alleen maar het bovenlaagje wat we ervan zien. Geen idee wat mensen nu werkelijk denken. Wij hebben de neiging om Nederlands te denken. Als iemand aardig tegen je doet, nou dan vindt die persoon je gewoon aardig, toch? Of zouden er soms andere dingen achter kunnen steken? Het zal nog wel wat tijd kosten om beter door te dringen in de cultuur. Wie weet, begrijpen we over een aantal jaar wel een procent of vijf ...’

— Piet Both werkte voor Leprazending en is lid van de redactie van *TussenRuimte*.

Turkse vaders en de kerk

Lange tijd was de kerk in Turkije vooral een mannenaangelegenheid. Mannen hebben er nu eenmaal meer vrijheid om buitenshuis eigen keuzes te maken. Harriet Cornelis, werkzaam bij Evangelie & Moslims, woonde achttien jaar in Ankara en kent de Turkse cultuur goed. 'Binnen de familie is het vooral een mannencultuur. Het draait om de man, die moet het goed hebben. Vaders zijn in Turkije (uitzonderingen natuurlijk daargelaten!) grotendeels afwezig bij de opvoeding.' Dit heeft gevolgen voor het godsbeeld van veel Turkse christenen.

'Als er gesproken wordt over God de Vader, merk je in de kerk dat dit niet altijd als positief wordt ervaren. Het vaderbeeld is vaak erg vertroebeld. De vader is afwezig, streng, geeft vaak een pak slaag, luistert niet naar jouw verhaal en ga zo maar door.

Over het algemeen is er een schijnrespect naar de vaders toe, omdat dit binnen de Turkse familiestructuur wordt gewenst. In persoonlijke gesprekken met Turkse gelovigen merk je echter dat ze hun vader eigenlijk helemaal niet respecteren. Tegelijkertijd zie je dat veel Turkse mannen die tot geloof komen het beeld van God als Vader omarmen. Juist die liefde van God heeft hen aangetrokken.

Zodra ze het Vaderhart van God echt leren begrijpen, zie je ze groeien in hun geloof en verandert hun houding. Het is een proces. Het goede voorbeeld van andere christenen in de kerk helpt daarbij.'

Uit onderzoek van UNICEF blijkt, dat 51 procent van de kinderen in Turkije tussen de 7 en 18 jaar te maken krijgt met een bepaalde vorm van emotioneel misbruik (vernedering, uitschelden, bedreiging, afwijzing) en 45 procent met fysiek geweld (*Child Abuse and Domestic Violence in Turkey report, Unicef, 2010*). Deze resultaten worden in Turkije als 'alar-

merend' gezien. 'Ik heb wel eens een moeder tegen haar kind horen zeggen dat ze hoopte dat hij naar de hel zou gaan. Ouders geven hun kind vaak maar weinig waardering en er is veel afwijzing.' Met deze bagage komen jonge christenen de kerk in. Het is dan belangrijk dat de kerk hen hierin begeleidt, via counseling. Vergeving is daarbij cruciaal.

Het duurt vaak lang voordat gemeenteleden elkaar durven vertrouwen

Gemeentevorming onder Turkse christenen is complex. 'In de Turkse samenleving heerst veel wantrouwen, ook onder familieleden. Aan de buitenkant ziet het plaatje er perfect uit, maar er is sprake van veel manipulatie onderling. Dit zie je ook terug binnen de gemeente. De eerste vraag die men elkaar stelt is: 'Waar kom je vandaan?' Kom je uit dezelfde regio dan is er een band, kom je uit hetzelfde dorp dan voelt dat als familie. Maar in de kerk zitten mensen afkomstig uit heel Turkije. Elkaar leren vertrouwen kost dan tijd.' — *Wilma Wolswinkel*

Mannelijkheid en exegese

Het voorbeeld van Markus 10:2-9

⋮ In de vraag ‘of een man zijn vrouw mag verstoten’, waarmee de Farizeeën Jezus uitdagen, staat het thema mannelijkheid op het spel. Peter-Ben Smit legt uit waarom en belicht nog een aantal andere aspecten van dit bijbelgedeelte, gelezen vanuit een bewust ‘mannelijk’ perspectief.

Bij de vraag naar ‘mannelijkheid’ in de Bijbel ligt het voor de hand om in eerste instantie aan rolpatronen, verwacht gedrag, verrassend gedrag van ‘mannen Gods’ et cetera te denken. Dat maakt ook een belangrijk deel van onderzoek naar mannelijkheid in de Schrift uit. Binnen de nieuwtestamentische wetenschap wordt er bijvoorbeeld veel aandacht besteed aan de uitdaging die de kruisiging vormde voor het vroegchristelijk verstaan van mannelijkheid. Het leidde tot een dilemma: hoe kunnen we in een cultuur, waarin mannelijkheid en vernederend lijden volstrekt haaks op elkaar staan, toch uit de voeten met een verlosser en rolmodel dat gekruisigd werd? Het leidde onder andere tot een visie op mannelijkheid, waarin lijden een veel nadrukkelijker plaats kon hebben dan in veel Grieks-Romeinse modellen van mannelijkheid.

Er is echter meer. Omdat mannelijkheid als thema en als deugd een zo ontzettend belangrijke rol speelde in de Grieks-Romeinse wereld – waarvan het vroege Jodendom een onderdeel vormde, zij het op een kritische manier en met verschillende houdingen ten opzichte ervan – speelt het thema ook een rol in teksten waar het ogenschijnlijk primair om iets anders gaat (maar zie een tekst als 4 Makkabeeën die als centraal onderwerp de deugd *andreia*, mannelijkheid heeft).

Uitgedaagd

In deze bijdrage staat een dergelijke tekst centraal: Markus 10:2-9, een gesprek tussen Jezus en Farizeeën over de vraag ‘of een man zijn vrouw mag verstoten’ (Markus 10:2, Willibrordvertaling 1995). De vraag gaat vergezeld van een commentaar van verteller Markus: ‘ze wilden Hem op de proef stellen’. Vanuit het gezichtspunt van een ‘mannelijkheidsgevoelige’ exegese valt hier onmiddellijk op dat één groep mannen een andere man uitdaagt en wel op het punt van de omgang met vrouwen (wat zelf geen actieve rol speelt in de tekst).

Dat de Farizeeën Jezus op de proef wilden stellen zou voor de lezer ook al duidelijk geweest zijn door de publieke setting waarin alles zich afspeelt. In het voorafgaande vers wordt Jezus' publieke onderricht beschreven (vers 1: 'Weer gingen massa's mensen samen naar Hem op weg, en zoals gewoonlijk gaf Hij hun weer onderricht.') en na afloop van zijn woordenwisseling met de Farizeeën gaat het verhaal binnenskamers verder (zie vers 10, εἰς τὴν οἰκίαν kan ook 'thuis' betekenen).

Geloofwaardigheid en reputatie

Waarom staat met dit alles het thema mannelijkheid op het spel? Er zijn een aantal redenen voor.

Ten eerste is in de antieke wereld mannelijkheid nooit zomaar een gegeven, maar een deugd, een reputatie die een persoon zich moet verwerven. Mannelijkheid ligt veel meer op het niveau van deugden en sociale status dan op het niveau van het biologische en fysieke. Anders gezegd: mannen worden niet geboren, ze worden gemaakt. Deze situatie maakt het ook mogelijk om een deugd als mannelijkheid toe te schrijven aan mensen die fysiek niet mannelijk waren, bijvoorbeeld vrouwen.

Met het 'op de proef stellen' van Jezus gaat het ook om zijn geloofwaardigheid als (mannelijk) figuur in de publieke ruimte

Ten tweede was de publieke arena, zowel die van de oorlog als van de sport alsook van het publieke debat, een plaats bij uitstek waar de man zich zijn reputatie als een 'echte', dat wil zeggen 'mannelijke' man verwierf. Wie zich een marktplaats (*agora*) of een vergaderplaats in de vorm van een theater voorstelt, kan zich voorstellen dat het bij een debat ook altijd om de publieke reputatie van de sprekers ging, om hun geloofwaardigheid en overtuigingskracht. Met dat laatste is het punt van de eigenlijke krachtmeting genoemd – wie won, versterkte hierdoor zijn reputatie als mannelijk persoon, wie verloor niet. Dit is precies de situatie waarin Jezus en de Farizeeën zich bevinden; met het 'op de proef stellen' van Jezus gaat het ook om zijn geloofwaardigheid als (mannelijk) figuur in de publieke ruimte. Dit relativeert exegeset die hier een moreel twijfelachtig karakter aan de Farizeeën toeschrijven (iedereen stelde iedereen op de proef op de *agora* – dat hoorde bij het spel van de publieke ruimte) en het maakt zichtbaar wat er op het spel staat wat Jezus' reputatie betreft.

Naast dit eerste en dominante aspect zijn er nog een aantal andere aspecten van deze tekst die met mannelijkheid te maken hebben.

Macht over anderen

Om te beginnen is het een gesprek over de beschikking van mannen over dat wat niet mannelijk is, namelijk vrouwen. De vraag van de Farizeeën is een heel specifieke, namelijk of een man zijn vrouw mag verstoten. Ze vragen dus niet, zoals vaak gelezen wordt, of echtscheiding op zich toegestaan is, het gaat om mannelijke machtsuitoefening en om een gesprek tussen mannen over wat in dit opzicht de juiste houding zou zijn.

Dát een man een dergelijke macht heeft, komt overeen met de gedachte in de antieke wereld dat een man vooral dan geloofwaardig man is, wanneer hij macht kan uitoefenen over anderen, of het nu vrouwen zijn zoals in dit geval, of andere hem ondergeschikte mannen. Voor slaven was dat vanzelfsprekend en bij andere vrije mannen een worsteling: welke man kon bepalen wat een andere – dus minder mannelijke – man moest doen? En, deze logica volgend: wat voor een man zou het zijn die niet eens zijn eigen vrouw zou kunnen verstoten? Gelezen tegen de bredere culturele achtergrond van deze tekst uit het Markus-evangelie – zeker wanneer dit beluisterd wordt vanuit Grieks-Romeins perspectief, zoals in de vroegchristelijke gemeenten zeker het geval was – zijn dit vragen die allemaal een rol spelen in deze confrontatie tussen Jezus en de Farizeeën. Er staat op die manier veel meer op het spel dan de juridische kwestie al-

leen, het gaat om Jezus' geloofwaardigheid als mannelijk figuur. Deze wordt op de proef gesteld en wel aan de hand van een onderwerp dat bij uitstek te maken heeft met mannelijkheid: macht over anderen. De Farizeeën hadden overigens wat dat betreft net zo goed met een vraag over de behandeling van een slaaf kunnen komen.

'Christus spreekt met Farizeeërs', gravure (detail) van Boëtius Adamsz. Bolswert, 1590-1622

Autoriteiten als argumentatie

Een ander aspect dat ook vanuit het perspectief van mannelijkheidsstudies aandacht verdient, is de eigenlijke argumentatie. Deze bestaat uit twee stappen: het beroep van de Farizeeën op de autoriteit van Mozes en vervol-

gens dat Jezus hen overtroeft met een beroep op de autoriteit van God. Deze specifieke uitwisseling van argumenten (dan wel: autoriteiten) wordt ingeleid door Jezus' vraag in vers 5: 'Wat heeft Mozes u voorgeschreven?' Het is enerzijds een voor de hand liggende vraag: 'Mozes' is een verwijzing naar de wet, terwijl Jezus en de Farizeeën het erover eens kunnen zijn dat deze man Mozes hun beider gezag overtreft. Tegelijkertijd blijkt het een retorische handigheid: door de wet als 'Mozes' en niet bijvoorbeeld als 'wet van God' te introduceren, kan Jezus met een andere, hogere autoriteit uitpakken in zijn verweer, namelijk met God zelf, de hoogste autoriteit die alle gesprekspartners ter beschikking staat en op die manier ook de meest mannelijke figuur in de hele perikoop is. Interessant genoeg is dan ook de terugwijzing van Mozes' accommodatie aan de hardheid van het (mannelijke) hart en het citeren van de eigenlijke richtlijn, primair gericht op Jezus' mannelijke gesprekspartners. Sommige vertalingen zijn in vers 7 dan ook hypercorrect en geven het Griekse *anthropos* met 'mens' weer – dat kan en is juist – maar levert alleen een wat vreemde zin op: 'Daarom zal een mens zijn vader en moeder verlaten en zich hechten aan zijn vrouw' (Willibrordvertaling 1995; zie ook de Statenvertaling). Het gaat in deze perikoop niet om een mens (hoewel dat theoretisch de interessante optie van een vrouw-vrouwrelatie zou opleveren), maar om een man die iets wel of niet behoort te doen. Dus niet (zomaar) macht uitoefenen over een vrouw door haar weg te sturen, en wel zijn vader en moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten. Meer dan vragen omtrent echtscheiding gaat het hier om een vraag van mannelijkheid in de zin van het uitoefenen van macht over andere personen.

Echtbreuk – drie observaties

In de tweede scène van deze perikoop, die zich binnenskamers lijkt af te spelen (verzen 10-12), staat vervolgens een net iets ander thema centraal: het gevolg van het wegsturen van een echtgeno(o)t(e) en het starten van een tweede huwelijk, namelijk echtbreuk ten opzichte van de eerste partner. Het voert te ver om dit ook volledig vanuit het perspectief van mannelijkheid te exegetiseren, maar een drietal observaties kunnen wel gedaan worden.

1. Jezus gaat er vanuit dat zowel man als vrouw in staat is om een echtscheiding te initiëren; dit is opmerkelijk en het opent de mogelijkheid van 'mannelijk' gedrag voor vrouwen – overigens zijn exegeten erover verdeeld in welke mate vrouwen in de eerste eeuw deze optie werkelijk hadden.
2. Doordat Jezus zowel een tweede huwelijk van de gescheiden man als ook van de gescheiden vrouw als 'overspel' kenmerkt, wordt de mate waarin mensen

- die ‘mannelijk’ gedrag (in de zin van: over andere personen ‘heersen’, in dit geval door ze weg te sturen) kunnen of zouden moeten vertonen, ingeperkt.
3. Opvallend is dat Jezus alleen vaststelt dat er sprake is van overspel; hij verbindt er hier geen sancties aan (maar zie het verband met het zevende gebod; vgl. Markus 7:22; 10:19).

Dit alles bij elkaar is natuurlijk een wat eenzijdige exegetische van Markus 10:2-9, namelijk nadrukkelijk vanuit het perspectief van mannelijkheid. Alles is er zeker niet mee gezegd, maar wat er wel mee gezegd wil zijn is dat een bewust ‘mannelijk’ perspectief nieuwe aspecten van een tekst zichtbaar kan maken. In het geval van deze tekst: waar de tekst in veel exegetische primair over echtscheiding lijkt te gaan, blijkt deze, vanuit het oogpunt van mannelijkheid gelezen, ook sterk over de rol van mannen te gaan: over de geloofwaardigheid van Jezus als man, en over de vraag wat mannen nu wel of niet met (hun) vrouwen mogen doen. Zo lezen opent nieuwe perspectieven en laat de tekst op een nieuwe manier tot zijn recht komen.

Literatuur

- Janice Capel Anderson en Stephen D. Moore (ed.), *New Testament Masculinities*, Atlanta: SBL, 2003
- Ovidiu Creangă en Peter-Ben Smit (ed.), *Biblical Masculinities Foregrounded*, Sheffield: Phoenix, 2014
- Adriaan S. van Klinken en Peter-Ben Smit, ‘Introduction. Jesus Traditions and Masculinities in World Christianity’, in: idem/idem (ed.), *Jesus Traditions in the Construction of Masculinities in World Christianities*, special issue of *Exchange* 42:1, Leiden: Brill, 2013, 1-15
- Adriaan van Klinken en Nienke Pruiksma (red.), *Onder de regenboog. De Bijbel queer gelezen*, Vught: Skandalon, 2010
- Moises Mayordomo Marin, ‘Construction of Masculinity in Antiquity and Early Christianity’, *Lectio Dificilior* 2, 2006, 1-33
- Julia O’Brien (ed.), *The Encyclopedia of the Bible and Gender Studies*, Oxford: Oxford University, 2014
- Brittany E. Wilson, *Unmanly Men: Refigurations of Masculinity in Luke-Acts*, Oxford: Oxford University, 2015

— Peter-Ben Smit is hoogleraar Contextuele bijbelinterpretatie op de Dom Hélder Câmara leerstoel aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam, bijzonder hoogleraar aan het Oud-Katholiek Seminarie en lid van de redactie van *TussenRuimte*. Ook is hij deken van het Bisdom Haarlem en assisterend pastor van de Oud-Katholieke parochie Amsterdam.

Pater familias in Marokko

Heb je bij een vader het beeld van een parttime werkende vader die vaak thuis is, het huishouden doet, het huiswerk met zijn kinderen maakt, meegaat op schoolreisjes en zijn gevoelens deelt met zijn kinderen? Een vaderfiguur zoals hij in Nederland veelal wordt geportretteerd en is dat je ideaalbeeld? Zo ja, dan kun je vaders in Marokko rekenen tot 'afwezige vaders'.

De Marokkaanse gezinsstructuur is heel klassiek, met een *pater familias* aan het hoofd van de grotere familie. Het opvoeden van de kinderen ligt zeker in de eerste twaalf jaar bijna volledig bij de moeder. Vader is op zijn werk en 's avonds zit hij met zijn vrienden in het koffiehuis om de dagelijkse beslommingen in de omgeving te bespreken. De mannen- en de vrouwenwereld liggen mijlenver uit elkaar.

Kinderen worden opgevoed in het klassieke rolpatroon. Meisjes helpen van jongens af aan hun moeder bij het schoonmaken en koken. Ze worden door haar voorbereid op hun toekomstige rol. Jongens hebben een veel grotere vrijheid en kunnen zich buiten op straat ontwikkelen. In de meer landelijke gebieden werken zowel jongens als meisjes al vroeg mee op het land om voor inkomen te zorgen.

De vader is duidelijk degene die het gezag heeft, hij beslist en hij zorgt voor inkomen. Gevoelens worden niet gedeeld en er zullen maar weinig mannen zijn die helpen in de huishouding. Een jongen blijft tot zijn veertigste onder het gezag van zijn vader staan. Pas dan wordt hij *Moel Dar*: baas van het huis. Vanaf dat moment is hij degene die het voor het zeggen heeft in zijn eigen gezin.

Respect

Er is over het algemeen groot respect voor de vaderfiguur. Door de modernisering en urbanisatie brokkelen de klassieke familiestructuren echter langzaam maar zeker af en zie je ook gezinsvormen ontstaan die lijken op de westerse gezinnen. Koppels van wie beiden werken, maar waarbij de zorg voor het huishouden en de kinderen volledig bij de vrouw ligt. Ook hier kan de vader naar Nederlandse begrippen schitteren door afwezigheid.

Zonder vader kom je niet ver in de Marokkaanse maatschappij

Door onze westerse individualistische samenlevingsvormen en hang naar gelijkheid van man en vrouw, komt het met een zekere regelmaat voor dat kinderen geen contact meer hebben met hun vader. In Marokko blijft die band altijd sterk en blijft het respect voor de vaderfiguur bestaan. Zonder familie, meer nog, zonder vader kom je niet ver in de Marokkaanse maatschappij. — *Arjan Schoemaker*

Heilige grond

Als je dit beeld van 30x35x35 cm tot een manshoog stadssculptuur zou uitvergroten, zou het bij geen enkel kantoor misstaan. Uitgedost in het uniform van deze tijd – kostuum, das, broek met scherpe vouw – zou de bronzen figuur waarschijnlijk niet eens opvallen tussen de zakenlui die zich van en naar hun werk begeven. Een keurige verschijning, geen haartje verkeerd, niet te jong, niet te oud, het hoofd geheven.

Toch ... als de mensen in de ochtendspits hem slechts één vlugge blik zouden gunnen, zou zich dat in honderdvoud uitbetalen. Zou iemand zien dat hij zich niet haast? Zou iemand zijn handen en voeten opmerken?

Blote voeten. Waarom zou deze man zo eerbiedig zijn schoenen hebben uitgedaan? Zijn naar boven gerichte blik doet iets vermoeden van een hemelse ontmoeting. Dit roept de herinnering op aan een man uit een ander tijdperk, die een ontmoeting had die zijn leven voor altijd veranderde. Hij stond oog in oog met een groene struik die in vuur en vlam stond maar niet werd verteerd. God riep naar hem vanuit de struik: 'Kom niet dichterbij en trek je sandalen uit, want de grond waarop je staat, is heilig.'

De zinspelings op Mozes zal niet tot iedereen doordringen, maar het beeld van David Robinson spreekt duidelijke taal: er bevindt zich heilige grond onder de blote voeten van deze alledaagse eigentijdse man. Heilige grond, omdat de Heilige zich er openbaart. Deze sculptuur zegt dat de hele wereld heilige grond kan zijn. Kijk hoe de globe zich uitstrekt onder de ongeschoeide voeten. Zelfs in een stad in de ban van kopen en verkopen is God bij machte zich aan drukbezette mannen te openbaren.

Vertaald uit het Engels: Marleen Hengelaar-Rookmaaker, artway.eu

— Irena Tippet is kunsthistorica en betrokken bij de vrouwenbediening in St. John's Anglican Church in Vancouver.

David Robinson, 'On holy ground', brons en staal, 1999, www.robinsonstudio.com

‘Geleefd geloof’ als uitnodiging

Als je mij naar het doel van mijn leven vraagt, dan zou ik antwoorden: ‘trouw leven als Gods getuige in de wereld’. In feite is dit ook mijn visie op zending. Ik kom uit Taiwan en ik ben de eerste christen in mijn familie. Nederlandse vrienden reageren vaak verrast op mijn verhaal, al is het voor Taiwan niet uniek.

In deze rubriek geven buitenlandse studenten die theologie en missiologie in Nederland studeren een impressie van hun kijk op zending.

Net als ik komen veel mensen in Taiwan tijdens hun studententijd tot geloof in Jezus, maar meestal niet vanwege een goede preek of doorslaggevend argument. Het is vooral het geweldige getuigenis van christenen dat maakt dat mensen geïnteresseerd raken in het geloof.

Dat gold ook voor mij. Ik ging naar de kerk, omdat ik aangetrokken werd door de levensstijl van mijn christelijke vrienden die zich daarin onderscheidden. Ik wilde dolgraag net zo zijn als zij. Het was Jezus die hun leven veranderd had, en daarom nodigde ik Hem uit om in mijn hart te komen.

Zending gaat niet alleen over wat je zegt, het is veel meer dan dat: het is een zaak van hoe je leeft. Zoals Jezus heeft gezegd: ‘Een nieuw gebod geef Ik u, namelijk dat u elkaar liefhebt; zoals Ik u liefgehad heb, moet u ook elkaar liefhebben. Hierdoor zullen allen inzien dat u Mijn discipelen bent: als u liefde onder elkaar hebt’ (Joh.

13:34-35, HSV).

Naar mijn overtuiging is een ‘geleefd geloof’ in de wereld van nu de manier bij uitstek om de liefde die we van God ontvangen hebben te tonen – niet alleen in Taiwan, maar ook in Nederland. Tegenwoordig behoren christenen in onze verschillende maatschappijen tot de minderheden. We kunnen onze ogen niet sluiten voor concurrerende religies en wereldbeschouwingen. Hoe kunnen we Gods liefde uitleven in de wereld? Dat is een uitdaging, maar ook een uitnodiging.

Tot mijn verrassing deed de eerste indruk van de post-christelijke maatschappij in Nederland mij, afkomstig uit een multireligieus land, enigszins vertrouwd aan. Mensen staan vreemd tegenover het christendom en geven de voorkeur aan andere religies, zoals islam en boeddhisme. Soms hoor ik zelfs verhalen vol vooroordelen over het christendom. Toch merk ik ook dat deze prachtige christelijke traditie nog op veel plaatsen aanwezig is. Het theologisch onderwijs aan de VU heeft bijvoorbeeld een lange geschiedenis. Hier kan ik theologie studeren in een academische context en opgebouwd worden in een vruchtbare erfenis, iets wat in Taiwan onmogelijk is. Het spreekt vanzelf dat ik dankbaar ben voor de kans om hier te zijn!

An-Ting Yi, M.Div., neemt deel aan het Research Master-programma van de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij werkte als stafredacteur bij de Bible Society in Taiwan en was assistent-voorganger van de Taipei Holy Word Church.

Vierde Hendrik Kraemer-lezing

De Hendrik Kraemer-lezing 'eert de nalatenschap van Hendrik Kraemer (1888-1965) door een vernieuwd missiologisch denken. De jaarlijkse lezing biedt hedendaagse vragen over hoe samen te leven met verschillen in cultuur en religie, probeert daarnaast inzichten te bieden, missionaire betrokkenheid te genereren en dialoog te stimuleren.'

Op 17 mei sprak professor Kritzinger, emeritus hoogleraar missiologie van de University of South Africa (UNISA), aan de PThU in Amsterdam over wat de geloofsgemeenschap kan doen wanneer zij geconfronteerd wordt met racisme. Hij behandelde twee voorbeelden waarin kerken onderzoek doen naar hoe een uitbarsting van racisme te interpreteren en hoe daar op te reageren. Hij sprak over de xenofobie en

de gewelddadige reactie op migranten in Zuid-Afrika en over de vijandschap waarmee in Bulgarije gereageerd wordt op Syrische vluchtelingen vanwege hun islamitisch geloof.

Migratie en zich vestigen is van alle tijden. Tussen 1815 en 1940 migreerden alleen al vanuit Europa vijftig tot zestig miljoen mensen naar Amerika. Wereldwijd neemt migratie toe, als gevolg van veranderingen in klimaat en milieu, oorlog en grote ongelijkheden gevolge van achterblijvende ontwikkeling in verschillende landen en delen van de wereld. Waar in veel situaties mensen op basis van angst en vooroordelen met geweld reageren, meent professor Kritzinger dat '*negative othering*' onderzocht kan worden en hij gebruikt hierbij een '*transformation matrix*' als analytisch instrument.

Naar aanleiding van de uitbarsting van xenofobie in Zuid-Afrika besprak hij hoe de vreemdeling voor de autochtoon een vijand wordt; hoe decennia van racisme zelfhaat opgeroepen hebben en hoe belangrijk het is om werkeloze jongeren, betrokken bij deze uitbarstingen van geweld, te helpen zichzelf te begrijpen, de leugens waarmee men leeft te ontmaskeren en zichzelf te zien door de ogen van God.

In de discussie die op de lezing volgde reageerde Kritzinger op de stelling 'Racisme zit in ons bloed. Is het wel mogelijk hier los van te komen; is dat idee niet een 'idée fixe'?' Kritzinger: 'Racisme is als een virus in ons bloed. Zonde heeft niet het laatste woord. We zullen hierover moeten blijven praten.' — *Piet Both*

'Vergeten gebied' – NZR-GZB-studiedag over Centraal-Azië

Op 19 mei vond in de Amersfoortse Bergkerk een boeiende studiedag

plaats over Centraal-Azië, georganiseerd door de NZR in samenwerking met de

GZB. Boeiend alleen al omdat deze ooit zo bloeiende regio aan de Zijderoute,

ingeklemd tussen Rusland, China, Turkije en Iran, nu een ‘vergeten gebied’ lijkt geworden waar de ruim tachtig miljoen inwoners over het hoofd worden gezien, terwijl het vroeger een kruispunt was voor de uitwisseling van mensen, goederen en ideeën tussen Europa, West-Azië en Oost-Azië.

Hoofdspreker was dr. Peter Penner, afkomstig uit Centraal-Azië, maar al jarenlang als docent werkzaam op diverse theologische opleidingsinstituten en nog steeds betrokken bij kerk en theologie in Centraal-Azië. Hij schetste een overzicht van de kerkgeschiedenis van deze nu door de (volks)islam gedomineerde

regio, waar ooit het nestorianisme de belangrijkste vorm van christendom was en waar de christelijke presentie teruggaat tot op de tweede en derde eeuw. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 is de Russisch-Orthodoxe Kerk op haar retour en inmiddels zou ongeveer zeventig procent van de huidige christenen uit Centraal-Aziatische gelovigen van de eerste generatie bestaan. Uiteraard stelt dit de jonge kerk voor grote uitdagingen in een gebied waar de godsdienstvrijheid alom onder druk staat. De behoefte aan theologische opleiding en verdere toerusting van voorgangers is daarom groot. Daarnaast

blijkt ook TEE, een programma van theologische toerusting in kleinere groepen op locatie, van grote strategische betekenis voor de verdere opbouw van de jonge, vaak kleine en kwetsbare gemeenten. Hierover werd ’s middags een interessante workshop gegeven, evenals over de mogelijkheden van christelijke media in Centraal-Azië. Kortom, een waardevolle dag die hopelijk een impuls geeft om meer op deze ‘vergeten regio’ betrokken te raken.

— *Arie van der Poel, GZB-landencoördinator Midden-Oosten, Centraal-Azië, Noord-Afrika en Zuidelijk Afrika*

‘De ondertussenheid voorbij’ – Congres MissieNederland

Op 2 juni organiseerde MissieNederland haar jaarlijkse congres. De titel verwijst naar vorig jaar toen de organisatie de TrendRede-term ‘ondertussenheid’ introduceerde in christelijk Nederland. Dit jaar luidde het thema: ‘De ondertussenheid voorbij – geloven in een netwerksamenleving’.

Deze uitspraak ontlokte meteen een aantal reacties: is een jaar niet veel te kort om te beweren dat deze fase van ondertussenheid alweer voorbij is? En laat de organisatie zelf niet duidelijk zien dat zij midden in deze fase zit in de vorm van een reorganisatie? Dit werd in de introductie door al-

gemeen secretaris Jan Wesels (inmiddels directeur) pijnlijk duidelijk, mede omdat hij de namen noemde van de werknemers die vanwege deze reorganisatie niet meer bij MissieNederland werkzaam blijven. De reorganisatie liep als een rode draad door het programma heen, werd na

de inleiding opgepakt in een moment van ontwapenend cabaret en aan het eind door zakelijk directeur Adri Veldwijk op gevoelige wijze nogmaals benoemd in het gebed.

Jeroen Geelhoed, werkzaam bij &Samhoud Consultancy, besprak naar aanleiding van het tweede deel van de titel twee prikkelende prak-

tijkvoorbeelden waaruit verschillende leermomenten te halen waren. In de pauze die volgde serveerde organisatie Tear een verkoelend ijsje, waarna op ludieke en eigentijdse wijze de kennis over MissieNederland getest werd via een (online) quiz. Vervolgens werd het functioneren in een netwerksamenleving

door vier verschillende initiatieven geïllustreerd, waarna Geelhoed de handschoen weer oppakte om met het publiek in gesprek te gaan. Al met al een veelzijdig programma op een mooie locatie in Doorn met ruim honderd geïnteresseerden vanuit het netwerk van MissieNederland.

— Laura Dijkhuizen

'Sacrale stenen – over heiligheid en gebouwen'

Zijn religieuze gebouwen heilig? Wat maakt ze wel of niet heilig? Wat betekent dit wanneer deze gebouwen of locaties voor andere doeleinden gebruikt gaan worden? Hierover sprak een divers gezelschap vanuit islamitische, protestantse, oud-katholieke en joodse gemeenschappen, monumentenzorg en wetenschap, op zondag 5 juni in de oud-katholieke kerk aan de Ruysdaelstraat te Amsterdam. Dit ter gelegenheid van de tentoonstelling 'The Urban Sacred', over zichtbare en onzichtbare religie in Amsterdam, Berlijn en Londen. Een derde van de zesdui-

zend kerken die momenteel in Nederland in gebruik zijn, moet waarschijnlijk de deur sluiten. Ook andere religieuze gebouwen zullen een nieuwe functie (moeten) krijgen. Zo voorspelt Mirjam Blott, projectleider Agenda Toekomst Religieus Erfgoed, dat er van de huidige 135 kloosters over vier jaar nog maar vijftien religieus in gebruik zullen zijn.

Over de vraag wat deze veranderingen betekenen voor de heiligheid van gebouwen en hoe heiligheid in verband met gebouwen te definiëren, klonken veel verschillende geluiden. 'Heiligheid is exclusief',

merkte Mohamed Ajouaou, universitair docent Islam, op. Wat voor de ene persoon een heilige plaats is, hoeft dat voor de ander niet te zijn. Heiligheid van gebouwen heeft ook te maken met herkenbaarheid en het oproepen van herinneringen, vertelde universitair hoofddocent Antropologie Oskar Verkaaik. Ook dit is niet het hele verhaal. Emeritus docent Liturgiek Hans Uytendogaardt merkte over de protestanten op dat zij geen heilige plaatsen kennen, maar dat juist het gebruik voor de eredienst een ruimte heilig maakt. Over één ding lijkt men het in ieder geval eens te

zijn: uiteindelijk draait het om mensen, niet om gebouwen. Hoewel een gebouw prachtig kan zijn om te aanschouwen, fungeert het volgens Marianne van Praag, rabbijn van de Liberaal Joodse Gemeente, toch vooral als de ‘tent van samenkomst’ en kun je zelfs kerk zijn aan de keukentafel. Tegelijkertijd merkte Birgit Meyer, hoogleraar Religiewetenschap,

in haar slotbeschouwing op, dat een gebouw wel wat doet met mensen en andersom. Ook werpt zij de vraag op in hoeverre gebouwen macht krijgen over mensen, doordat zij erin investeren. Duidelijk is dat de interactie tussen mens en gebouw en de heiligheid van religieuze gebouwen, of het gebrek daaraan bij herbestemming, tal van

vragen oproept. Eenduidige antwoorden zijn er tijdens het symposium niet gevonden. Wellicht dat dit, zoals ook docent Systematische Theologie en Liturgiek Mattijs Ploeger aanstipt, onvermijdelijk is, gezien de meerduidigheid van religies.

— *Anke Liefbroer, onderzoeker bij de Vrije Universiteit en het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving*

GZB-dag ‘De kerk begint opnieuw’

Op 11 juni vond de jaarlijkse GZB-dag plaats in Gorinchem, bezocht door ruim tweeduizend mensen. De dag stond in het teken van het thema ‘De kerk begint opnieuw’. Het accent lag op Europa en kende een positieve insteek: niet eindeloos focussen op het overbekende verhaal van secularisatie, maar juist de aandacht richten op de plekken waar de kerk begint met nieuw elan. Verhalen van hoop, bijvoorbeeld in Albanië: Vita Karriqi Taja vertelde over haar werk in de vrouwen-gevangenis. Akil en Lindita

Pano, voorgangers van een gemeente in Tirana, inspireerden met hun getuigenis over nieuwe gemeenten in afgelegen dorpen in Albanië, waar twintig jaar nadat Lindita droomde en bad over deze dorpen, nu daadwerkelijk nieuwe gemeenten zijn.

De kerk begint ook opnieuw in Frankrijk: ds. Samuel Foucachon werkt in een nieuwe gemeente in

het Quartier Latin in Parijs. Ruim veertig mensen, voornamelijk kunstenaars en studenten, komen hier nu op zondag bij elkaar in een theater.

Harriëtte Smit vertelde vervolgens hoe zij jongeren bemoedigt in Frankrijk en de gereformeerde kerk in Frankrijk helpt om meer visie te ontwikkelen voor jongeren in de gemeente. De dag werd afgesloten met gebed voor zeven jongeren die direct daarna vertrokken op een rondreis langs de zendingswerkers van de GZB in Europa.

— *Eleonora Hof*

Platform Godsdienstvrijheid Wereldwijd: 'Lokale initiatieven het meest effectief'

Op donderdag 16 juni organiseerde het Platform Godsdienstvrijheid Wereldwijd samen met de Nederlandse Vereniging voor de Verenigde Naties (NVVN) op de Haagse Hogeschool een evenement over vrijheid van godsdienst en levensovertuiging. De bijeenkomst werd bijgewoond door studenten, docenten en vertegenwoordigers van verschillende religieuze organisaties, ngo's en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Saillant detail: het Platform werd in 2001 opgericht als resultaat van een congres over godsdienstvrijheid, dat mede was georganiseerd door de NZR. De organisatie was erin geslaagd twee gerenommeerde sprekers uit te nodigen: Europarlementariër Dennis de Jong (SP) en Mensenrechtenambassadeur Kees van Baar. Als medevoorzitter van de EP Intergroup voor vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, zet De Jong zich al jaren in voor dit onderwerp. Jaarlijks

publiceert de Intergroup een rapport over godsdienstvrijheid in de wereld en doet zij concrete aanbevelingen aan de EU. Zo werd dit jaar een boycot voorgesteld van landen als Saoedi-Arabië en Pakistan. De Jong constateert een gebrek aan kennis onder veel ambtenaren en parlementariërs over de rol van religie en godsdienstvrijheid. Hij waarschuwde voor de toenemende tendens binnen de EU waarin Europese waarden steeds meer lijken te worden ingewisseld voor Europese belangen (zie de Turkije-deal). Dit gaat uiteindelijk ten koste van de mensenrechten. Kees van Baar benadrukte in zijn bijdrage dat het bij vrijheid van gods-

dienst en levensovertuiging vooral gaat om de bescherming van individuen en niet van religies. Binnen de VN zijn er twee kampen die de totstandkoming van gezamenlijke resoluties over dit onderwerp praktisch onmogelijk maken: aan de ene kant de staten die het mensenrecht benadrukken, aan de andere kant de staten die vooral een specifieke religie willen beschermen. Het meest effectief zijn volgens hem de initiatieven die op lokaal niveau worden uitgevoerd om gezamenlijke dialoog, tolerantie en respect te bevorderen. Deze initiatieven wil het Ministerie van Buitenlandse Zaken graag ondersteunen.

— Wilma Wolswinkel

Film

Turist – Verwachtingen van de man

Wat als je niet doet wat je als man 'hoort' te doen? Deze vraag stelt de wat mij betreft meest originele film van het afgelopen jaar in de Nederlandse bioscoop: *Turist* van de Zweed Ruben Östlund. Dit droogkomische en venijnige relatiedrama volgt een jong gezin op wintersportvakantie in een Frans skioord, wonderschoon en beklemmend tegelijk. Het is zo'n film die hoe dan ook een reactie ontlokt bij de kijker. In het ergste geval leidt de film tot een onherroepelijk relatiedrama. Maar laten we er voor nu van uitgaan dat het aanleiding is voor een goed gesprek over de rol van de man.

Vanwaar al deze commotie? Dat heeft te maken met hét moment van de film: wanneer – bijzonder indrukwekkend gefilmd – een lawine afstormt op het terras waar het gezinnetje zit te lunchen. In plaats van zijn kinderen en zijn vrouw in veiligheid te brengen, vlucht de vader weg. Het blijkt om een gecontroleerde lawine te gaan en iedereen komt met de schrik vrij. Maar het kwaad is geschied: de man koos ervoor om zijn eigen hachje te redden toen het er op aan kwam. Het vervolg laat zich raden, maar blijft evengoed verrassen. Het is alsof de film wil laten zien dat wij mensen zowel de menselijke aard als de natuur proberen te beheersen, terwijl beiden ontembaar blijken te zijn. Interessant is wat regisseur Östlund zelf zegt: 'Meestal worden mannen in Hollywoodfilms geportretteerd als helden die loyaal zijn aan iets groters dan zichzelf en bereid zijn zich daarvoor op te offeren.' En dat bedoelt hij niet positief. 'Ik vind het belangrijk om die verwachtingen bloot te leggen, omdat ze voor veel verwarring en frustratie kunnen zorgen.'

Iedere man met een missie zou deze film moeten zien. Om zichzelf vervolgens de vraag te (laten) stellen: vanuit welke motivatie ben ik er voor mijn gezin en doe ik mijn werk?

— Joël Friso, hoofdredacteur *Het Filmgesprek* (www.hetfilmgesprek.nl)

Boeken

Ton Bernts en Joantine Berghuijs (red.), *God in Nederland 1966-2015*, Utrecht: ten Have, 2016, 224 bladzijden, € 17,50

Wat kun je nog zeggen over een boek dat bij verschijning eind maart al uitgebreid besproken is in diverse media? Een boek dat volgens de onderzoeksgegevens zou laten zien dat God zich

terugtrekt uit Nederland. Iets dat te zien zou zijn in nog steeds voortgaande kerkverlating en in het feit dat mensen afscheid lijken te nemen van de klassieke dogma's en geloofs-overtuigingen van het christendom.

Voor de duidelijkheid: de onderzoekers doen alleen onderzoek naar het verloop van het christendom en de zogenaamde nieuwe spiritualiteit, maar laten de islam buiten beschouwing.

Wat mij bij blijft na het lezen van dit tienjaarlijkse onderzoek, is dat steeds meer mensen twijfelen aan de door de instituti-

onele kerken geformuleerde leerstellingen. De onderzoekers introduceren naast de term secularisering of secularisatie de uitdrukking 'interne secularisering'. Hoewel het niet helemaal duidelijk is wat de onderzoekers daarmee bedoelen, lijkt het te suggereren dat mensen die nog wel in de christelijke kerken zitten of zich daarmee verbonden voelen, ook afstand doen van de leerstellingen van hun kerkgenootschap.

Wederom: twijfel. Nu denk ik dat twijfel een gezonde ontwikkeling is en ook door de kerken als aanknopingspunt genomen kan worden om te veranderen. Het onderzoek lijkt ook aan te geven dat de mens minder religieus geworden is, zelfs de nieuwe spirituele stromingen nemen af. Maar dat is voor een groot gedeelte afhankelijk van de definitie die je hiervoor hanteert en vooral van hoe de term bij de ondervraagde overkomt. Door het woord 'zingeving' te gebruiken zou je al tot andere resultaten kunnen komen.

Kortom: een nuttig onderzoek om kennis van te nemen, maar er zijn bij de conclusies wel vraagtekens te plaatsen. Laat het voor christenen een aansporing zijn. — Arjan

Schoemaker

Tips van de Redactie

Boeken

- Ovidiu Creanga, Peter-Ben Smit, Adriaan van Klinken (red.), *The Reception of Biblical Texts in the Construction of Masculinities in Christian and Jewish Con/Texts*, special issue *Journal of Biblical Reception*, 2015:2
- Adriaan van Klinken en Peter-Ben Smit (red.), *Jesus Traditions in the Construction of Masculinities in World Christianities*, special issue of *Exchange*, 42:1, 2013
- Jorunn Okland (red.), 'Hegemonic Masculinities in the Hebrew Bible and Second Temple Traditions', *Biblical Interpretation* 23, 2015

Boeken

- Russel T. Hitt, *Cannibal Valley*, New York: Harper & Row, 1e druk 1962 (via Amazon.com: pocket 253)

Een wat ouder maar indrukwekkend verslag over zending in de Baliemvallei in Nieuw-Guinea in de jaren vijftig. De eerste woorden op schrift gewijd aan deze verboden vallei, die zich op een verrassende wijze opent en de wereld van buiten binnenlaat.

E. Borgman, *Waar blijft de kerk. Gedachten over opbouw in tijden van afbraak*, Baarn: Adveniat, 2015, 158 bladzijden, € 19,50

Dit boek van de katholieke hoogleraar Publieke Theologie, Erik Borgman, over kerk-zijn in een tijd van krimp, verdient de aandacht van protestantse missionaire pioniers en

zendingmensen. De zes hoofdstukjes, die steeds gedachten ontvouwen aan de hand van een bijbelgedeelte, bieden veel aanknopingspunten om diepgaand op missionaire methodiek en missionaire gemeenschapsvorming te reflecteren.

Borgman stelt dat we zonder terughoudendheid het geloof tot uitgangspunt van ons leven moeten nemen en van daaruit het kerk-zijn gestalte moeten durven geven. Het gaat erom eerst kerk durven te zijn. Dan komt de vraag hoe de traditie in de huidige context anders gerepresenteerd moet of kan worden. In die zin gaat in kerk en missionair werk de tekst (geloof, traditie) aan de context vooraf. De schrijver constateert dat we elkaar in de kerk vaak niet meer 'bemoedigen en steunen'

(1 Thess. 5:11). Juist waar gelovigen elkaar om hulp vragen om ziende te worden, kan de kerk volgens Borgman opnieuw van de grond komen. Daarbij gaat het niet om beleidsplannen en reddingspogingen, maar om het besef dat de Geest het verlangen wekt, de kiemkracht geeft om kerk te zijn. Het gaat erom te zoeken naar waar bekering nodig is, zich open te stellen voor Gods aanwezigheid en daarvan teken en instrument te willen zijn.

Borgman bespreekt de aloude missionaire kwestie van het zielewinnen en hij concludeert dat we de zielen van onze tijdgenoten niet aan zichzelf mogen overlaten. Het gaat bij die ziel om 'wat een mens doet leven', schrijft hij. Aan die ziel wordt volgens hem massaal schade geleden.

Het is de taak van de kerk om zielen toe te rusten voor het leven. Daarin is niet alleen de redding van anderen, maar evenzeer die van onszelf en van de kerk gelegen. Daarin komen we immers op het spoor wat de kerk wezenlijk te bieden heeft. Bovendien scherpt het in dat we niet overgeleverd zijn aan wat we 'nog' kunnen geloven. De betekenis van de kerk is volgens Borgman niet allereerst gelegen in ervaren relevantie, in waar mensen om vragen. Primair is de betekenis dat God liefdevol nabij wil zijn. De kerk is daarvan

teken en instrument. De vraag waar de kerk blijft, moet beginnen bij de beweging van Gods liefde naar mensen toe. En niet andersom, hoe wij de kerk in een tijd van afbraak in stand kunnen houden. — *Gert Noort*

Judith Gruber, Sigrid Rettenbacher (eds.), *Migration as a Sign of the Times. Towards a Theology of Migration* (deel 52 in de serie *Currents of Encounter. Studies on the Contact Between Christianity and Other Religions, Beliefs, and Cultures*), Leiden/Boston: Brill/Rodopi, 2015, € 49,00

Dit boek is ontstaan naar aanleiding van een conferentie in 2012 over het thema 'Migratie als een teken van de tijd' vanuit het perspectief van theologie en sociale wetenschappen. De

bundel bevat negen artikelen, de meeste daarvan zijn van de hand van theologen uit de rooms-katholieke traditie.

Over migratie valt veel te zeggen vanuit sociologisch en politiek oogpunt. Maar wat

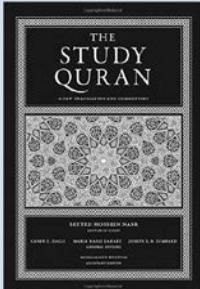
kan de theologie toevoegen? Deze vraag ligt ten grondslag aan de verschillende bijdragen, waarbij het thema van de 'tekenen van de tijden' een centrale plaats inneemt. Dit thema is genomen uit de rooms-katholieke constitutie *Gaudium et spes*, waarin het gaat over een nieuw verstaan van God en Zijn Koninkrijk, het verklaren van de huidige tijd in het licht van het evangelie.

De enorme migratie waarmee we wereldwijd te maken hebben kan gezien worden als zo'n teken van de tijd en moet daarom ook theologisch doordacht worden. Juist door haar eigen unieke inbreng kan de theologie ook iets toevoegen aan de discussie. De theologie zelf moet echter ook haar grenzen verleggen, de huidige situatie kan van haar vragen om op een andere manier van God te spreken. Thema's die in de artikelen aan de orde komen zijn onder andere: sociale gerechtigheid, een christologische visie op migratie, grenzen en de christelijke eschatologie, eucharistie en intercultureel samenleven, hermeneutiek, theologie en een nieuwe taal voor het discours over migratie. Nuttig in het artikel van Jorge Castillo Guerra (die ook wel eens voor *TussenRuimte* schrijft) zijn bijvoorbeeld zijn opmerkingen

Tips van de Redactie

Boeken

- Adriaan van Klinken en Nienke Pruiksmā (eds.), *Onder de regenboog. De Bijbel queer gelezen*, Vught: Skandalon, 2010
- Björn Krondorfer (red.), *Men and Masculinities in Christianity and Judaism: A Critical Reader*, Londen: SCM, 2009
- Peter-Ben Smit, *Biblical Studies and Masculinity Studies*, Brill's Research Perspectives in Biblical Studies (verschijnt in 2016)

Seyyed Hossein Nasr (Ed.), *The Study Quran. A New Translation and Commentary*, Londen: Harper One, 2015, € 47,99

Eind vorig jaar is er voor het eerst in de geschiedenis een Engelstalige studiekoran verschenen. Aan de hand van een compleet vernieuwde Engelse vertaling van de Koran, worden per soera vanuit de verschillende rechtsscholen interpretaties gegeven van de tekst. Op deze manier kan men op een snelle en eenvoudige manier een overzicht krijgen van de verschillende interpretaties door de eeuwen heen. Het geheel wordt afgesloten met vijftien essays over diverse onderwerpen, waaronder: 'Hoe de Koran te lezen?' en 'De ethiek van de Koran'. Het is een lijvig boek geworden dat een mooi overzicht geeft en op de boekenplank van hen die zich op intellectuele wijze verhouden tot moslims, niet mag ontbreken. Een aanrader. — *Arjan Schoemaker*

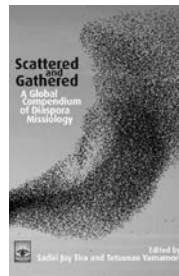
over methodologie en de verwijzing naar verschillende soorten 'migratiethologie'. Behulpzaam is ook het artikel van Regina Polak, die 'observer' was tijdens de conferentie. In haar lange, (iets te) veel zaken aansnijdende artikel brengt zij allerlei opmerkingen over migratie samen, waarbij zij ook de kritische vragen niet schuwt.

De ondertitel '*Towards a Theology of Migration*' doet meer vermoeden dan de bundel waarmaakt. Het blijft bij aanzetten, eventuele lijnen mag de lezer zelf trekken.

— *Foka van de Beek*

Sadiri Joy Tira, Tetsunao Yamamori (eds.), *Scattered and Gathered. A Global Compendium of Diaspora Missiology*, Regnum Studies in Mission, Oxford: Regnum Books, 2016, 573 bladzijden, \$ 57,60

Dit lezenswaardige compendium verschaft de lezer uitstekend inzicht in het evangelicale denken over diasporazending. In 42

artikelen en *case studies* behandelen de auteurs achtereenvolgens migratie als zodanig, bijbeltheologische noties en missionaire strategie. Onder de schrijvers treffen we namen aan van

gerenommeerde missiologen als Kwabena Asamoah-Gyadu en Darrell Jackson. Christopher Wright, de belangrijkste architect van het *Cape Town Commitment*, schreef het voorwoord. Het boek daagt uit tot hernieuwde bezinning op het zendingsbeleid. Het slotartikel van John F. Baxter, een *case study* naar de impact van diasporazending op de organisatiestructuur van een Amerikaanse zendingsorganisatie, stelt fundamentele vragen. Baxter constateert dat de sterk opkomende diasporazending door migranten, in feite een einde maakt aan de klassieke geografische benadering, die zendingsmiddelen kanaliseert naar kerken en doelgroepen in verre streken. Hij pleit

ervoor dat zendingsorganisaties de realiteit van diasporazending erkennen en hun strategie daarom ingrijpend wijzigen. Hij pleit ervoor om niet enkel missionair werk in (bijvoorbeeld) Egypte te ondersteunen, maar om structureel samenwerking te zoeken met Egyptische christenmigranten. Zij zouden financieel en met toerusting ondersteund moeten worden voor missionair werk onder hun landgenoten in de diaspora. Dat doen zendingsorganisaties in de praktijk echter nauwelijks.

Het boek als geheel maakt duidelijk waarom zendingsorganisaties tot herziening van hun strategie zouden moeten komen. Dat heeft alles te maken met de evangelicale, missiologische vertrekpunten. Migratie wordt namelijk geduid als Gods plan om de zending te voltooien. God bracht de naties in beweging (vgl. Jes. 41:2), zodat mensen het evangelie kunnen horen. Een moslim in Syrië is door de zending immers moeilijk te bereiken, maar dat is anders wanneer deze naar Europa is gevlucht.

Migratie wordt in evangelische missiologie dus theologisch gemotiveerd als Gods werk en daarom positief ingekaderd. Het accent ligt niet op de vlucht vol risico's of op de dramatische aanleiding daartoe, maar op de missionaire mogelijkheid die het migreren biedt. De vlucht wordt verstaan als een geestelijke zoektocht, die kansen biedt voor evangelieverkondiging. Missionair werk in Egypte of Syrië kan ploegen op rotsen zijn, terwijl de mens in de diaspora zoekt naar nieuwe identiteit, verbinding en verankering. Als Gods Geest naties in beweging brengt, dan zal de zending haar strategie daarop moeten aanpassen. — *Gert Noort*

Paul Gillaerts e.a. (red.), *De Bijbel in de Lage Landen. Elf eeuwen van vertalen, Heerenveen: Jongbloed, 2015, 980 bladzijden, circa 100 illustraties, € 49,95*

De Statenvertaling van 1637 heeft illustere voorgangers. Alleen al tussen 1522 en 1545 werden er in de Lage Landen bijna tachtig verschillende bijbeledities uitgebracht.

In bijna duizend pagina's doet *De Bijbel in de Lage Landen* tot in detail de vertaal-, ontstaans- en drukgeschiedenis van elf eeuwen Noord- en Zuid-Nederlandse hele en gedeeltelijke bijbelvertalingen uit de doeken, van de vroegmiddeleeuwse *Wachtendonckse Psalmen* via de *Delftse Bijbel* (1477) en de *Liesveltbijbel* (1526) tot *De Nieuwe Bijbelvertaling* uit 2004, compleet met bespreking van theologische opvattingen, positionering ten opzichte van andere vertalingen en bewerkingen en de invloed ervan op de Nederlandse taal.

Begrippen, stromingen, groeperingen (zoals Moderne Devotie, glossen, kaarten in zestiende-eeuwse bijbels, Statenvertaling in de Aziatische zending, katholieke bijbelstichtingen) zijn apart uitgelicht. Een heerlijk handboek voor bijbel- en taalliefhebbers die van schatgraven houden. De hausse aan doelgroep- en themavertalingen die na 2004 het licht (hebben ge)zien zijn vanzelfsprekend nog niet verwerkt. Wat dat betreft zie ik uit naar een vervolg (per decennium dan maar). — *Marieke van der Giessen-van Velzen*

Agenda

29 september

Symposium 'Integral Mission'

Missionair kerk-zijn kan niet anders dan op integrale wijze. Bij 'integral mission' gaan zending en diaconaat, evangelisatie en sociale actie niet alleen hand in hand, ze vloeien ook in elkaar over. Wereldwijd gingen vele kerken ons hierin voor. Tijdens het symposium krijgen Nederlandse auteurs en voorgangers het woord om samen het belang van 'integral mission' voor de Nederlandse context te onderzoeken: Jurjen ten Brinke, Cors Visser, Moses Alagbe en Martin de Jong. Georganiseerd door MissieNederland, Tear, ForumC en de Pentecostal Council of Churches. Locatie: Jeruzalemkerk, Troosterlaan 65, Utrecht. Kosten: € 20. Aanmelden: www.missionenederland.nl

30 september

'Waar blijft de kerk'

Open seminar door de Raad van Kerken met als speciale gast prof.dr. Erik Borgman over het thema 'De ene seculier is de andere niet'. De beraadgroep Geloven en kerkelijke gemeenschap gaat met Borgman in gesprek over zijn boek *Waar blijft de kerk* (zie de recensie op blz. 58 in dit nummer van *TussenRuimte*). Van 13.30-16.30 bij de Raad van Kerken, Kon. Wilhelminalaan 5 te Amersfoort. Opgeven via: rvk@raadvankerken.nl

14-16 en 28-30 oktober

OM-Zendingsweekend

OM organiseert zendingsweekenden voor mensen (van alle leeftijden) die zich afvragen of zending iets voor hen is en zich daar verder op willen oriënteren. Van 14-16 oktober

in Bantega, van 28-30 oktober in Veere. Een weekend om samen op zoek te gaan naar antwoorden vragen als: 'Ben ik wel geschikt?', 'Hoe kom ik aan geld?', 'Mijn gemeente is niet zendingsbewust' of 'De nood is in Nederland toch ook groot?'. Een praktisch en ontspannen weekend met ervaren sprekers, workshops en interactie in een mooie omgeving. Kosten: € 75. Informatie en aanmelden: operatiemobilisatie.nl

15 oktober

Wycliffe-dag

Ontdek het verhaal van bijbelvertalers Ben en Judith en verwonder je over het leven van Eema, een moslim die Christus vond. Bezoek de Wycliffe-dag van 10.30-15.00 in de Sint Janskerk te Gouda. Zie de website voor een gratis toegangsbewijs: www.wycliffe.nl/wycliffe-dag/

16 oktober

Micha-zondag

Op deze tiende Micha-zondag staan kerken wereldwijd stil bij gerechtigheid. Het thema van dit jaar is 'Buigen om recht te doen', geïnspireerd op Micha 6:8. Doet jouw kerk of gemeente dit jaar mee? Laat het ons weten, dan houden we je op de hoogte. En komt 16 oktober niet uit? De thema's – ook van voorgaande jaren – blijven actueel. Zo kan elke zondag een Micha-zondag zijn. Informatie en kerkenpakketten: www.michanederland.nl/zondag

28-30 oktober

Inspiratiefestival

Samen met geloofsgenoten genieten van al het goede van Terschelling en tegelijkertijd een prachtig programma speciaal voor ie-

dereen die actief betrokken is bij de kerk: lezingen van inspirerende Nederlandse theologen, (meezing)concerten, spirituele strandwandelingen, vieringen, vertellingen, theater, dans en veel muziek en andere cultuur. Deelnemers kunnen inspiratie opdoen voor de dagelijkse kerkelijke praktijk in workshops, bijvoorbeeld over geld in de kerk of het opzetten van een pioniersplek. Meer informatie via Facebook, Twitter en www.pthu.nl/inspiratiefestival/

5 november
Open Doors-dag

In de Jaarbeurs van Utrecht van 10.00-16.00 uur. Thema: 'Heel de kerk'. Entree is gratis, reserveren dit keer noodzakelijk in verband met de verwachte toeloop: www.opendoors.nl/ons-werk/dag/

10 november
Re-search & Re-act

In een dag bijgepraat worden over alle onderzoeken op het gebied van jeugd, kerk en geloofsoverdracht? Dat kan op 10 november. Naast een bespreking van de onderzoeksgegevens bespreken we ook wat je ermee kunt in de praktijk van jeugdwerk. Verschillende thema's komen aan bod: missionair jeugdwerk, Youth Worship, geloofsleren, gemeenschapsvorming, inwijding en geloofsopvoeding. De studiedag Re-search & Re-act wordt georganiseerd door MissieNederland, CHE, JOP, PTHU/OJKC en HGJB. Informatie: Dorina Nauta, dorina@missienederland.nl of www.missienederland.nl

t/m 15 januari
'Zie de mens'

Tentoonstelling 'Zie de mens' (Ecce homo) in Museum De Fundatie in Zwolle: honderd portretten van honderd mensen uit de afgelopen honderd jaar, van René Magritte's 'Le Plaisir' (1927) tot Marlene Dumas' 'Jesus Serene' (1994). Uitgangspunt voor de tentoonstelling is het idee dat honderd jaar geleden, tussen 1910 en 1920, het artistieke mensbeeld radicaal begon te veranderen.

18-19 november
Symposium 'Psalm bijt mens'

Psalmen zijn geliefd en verguisd, maar de kracht van de psalmen overtuigt en ontroert iedereen die ermee kennismaakt. De eeuwen door hebben ze hun vaste plek gehad in de erediensten. Toch zijn vandaag veel kerken en christenen er verlegen mee. Soms voelen ze echt als liederen van vroeger en blijkt het lastig de link te leggen naar vandaag. Hoe kunnen deze psalmen een plaats krijgen in een dienst, in een veelkleurige kerk, binnen of buiten de kerkmuren? Op het symposium 'Psalm bijt mens – Geraakt door de psalmen in de eredienst' zullen we het vooral hebben over de lastige en tegendraadse teksten in de psalmen – de teksten die bijten, schuren maar ook bevrijden. Hoofdspreker dit novemberweekend in het Dominicanenklooster Huissen is Matthew Jacoby, theoloog en voorman van de Australische muziekgroep Sons of Korah. Verdere medewerking: Roel Bosch, Henk Jongerius, Marten Kamminga, Sergei Visser, Henk Pietersma, Erik Asscher, Wouter Nieuwenhuizen, Kees van Setten en Frank den Bakker. www.eredienstcreatief.nl

TussenRuimte 2016 | 4

Geloven in Europa

*Verhalen van hoop in de vrouwen-
gevangenis van Tirana*

Vaak wordt er geklaagd over de vergrijzing en leegloop van de kerken in Europa. Uit allerlei officiële rapporten blijkt dat het aantal kerkgangers op veel plaatsen in Europa afneemt. Maar is dit de enige manier om tegen de situatie aan te kijken? Op veel plekken is de kerk juist nog steeds (enthousiast) aanwezig. Op andere plekken zien we een opleving, vernieuwing, gemeentestichting. De kerk is door crises als communisme en secularisatie heen gegaan, maar is er nog steeds en bloeit op veel plaatsen ook weer op.

In het volgende nummer van *TussenRuimte* daarom aandacht voor hoe het met de kerk in verschillende delen van Europa is. Hoe geven gemeenten vorm aan hun kerk-zijn? Welke missionaire initiatieven zijn er?

.....

De tiende jaargang van *TussenRuimte* opent met een nummer over 'Cultuur in context': *TussenRuimte* 2017 | 1 (maart).

TussenRuimte 2017 | 2 (juni) zal het thema 'Leiderschap wereldwijd' uitdiepen.

herademing

tijdschrift voor spiritualiteit en mystiek

- **Herademing** inspireert met aandacht voor hedendaagse spirituele stromingen en oog voor bronnen uit het rijke verleden
- **Herademing** biedt praktisch materiaal voor eigen spiritualiteit
- In ieder nummer een interview met een inspirerende persoonlijkheid, boek- en cd-besprekingen en kort nieuws
- Website herademing.nl met previews en archief

Word **NU** abonnee en profiteer van een aantrekkelijke korting:

- Een jaarabonnement (4 nummers) kost € 39,50. Wordt u **NU** lid, dan ontvangt u het eerste nummer **GRATIS**
- Voor een proefabonnement (2 nummers) betaalt u slechts € 14,90
- U kunt ook een proefabonnement **CADEAU** geven
- Mail naar abonnementen@kok.nl

Genoemde prijzen en aanbiedingen geldig in Nederland t/m 31 december 2016

NIEUW bij Uitgeverij Kok

NABEEL QURESHI

Ik zoek Allah en vond Jezus

Een aangrijpend levensverhaal

De uit Pakistan afkomstige Nabeel Qureshi vertelt in *Ik zoek Allah en vond Jezus* het verhaal van zijn bekering tot het christendom. Hij groeit op in een islamitisch gezin en kent de Koran uit zijn hoofd. Maar op de universiteit slaat de twijfel toe als hij in aanraking komt met het evangelie van Jezus. Dromen, vrienden en veel studie overtuigen hem meer en meer van de historiciteit van Jezus. Dit boek biedt diepe inzichten in de islam en in de innerlijke strijd van een moslim die zoekt naar de waarheid en in conflict komt met zijn familie.

€ 22,99 paperback | 400 blz.

PETER DERIE

Wat de Koran echt zegt

(en wat niet)

De Arabist Peter Derie, docent aan de Universiteit van Gent, legt helder uit hoe je de islam kunt leren kennen uit de Koran. Voor veel christenen is de Koran onbekend terrein. Dit boek benadert de Koran als een literair document. Peter Derie analyseert het heilige boek van de moslims en behandelt het genre, de redactiegeschiedenis, de vorm, de stijl, vertalingen, inhoudelijke thema's, recitatietechnieken, kalligrafie en leerstellingen. Hij leest de verzen als een meditatief commentarenboek dat de gelovige met een unieke symbooltaal dichter bij Allah wil brengen.

€ 22,50 paperback | 248 pagina's

8 713791 905042

www.kok.nl

